

OBZORJA

LETO 1938

ŠTEV. 11

REVIJA
ZA
LEPOSLOVJE
UMETNOST
IN
PUBLICISTIKO

VSEBINA

Branko Rudolf: NORVESKA — Ivan Potrč: MARTIN KREPEK — Branko Rudolf: NEKDO ME IMA RAD — Dr. Vladimir Kralj: DVE KMECKI DRAMI IZ PRLEKIJE — Fran Roš: PO STARIH POTIH — I. Bratko: GIBANJE CEN IN NAŠE KMETIJSTVO — Jože Kerenčič: ZEMLJIŠKI ODNOSI V JERUZALEMSKIH GORICAH — POROČILA — OCENE

Revija „OBZORJA“

izide dvanajstkrat na leto.

Naročnina znaša za vse leto din 100—, za pol leta din 50—, za vsak mesec din 9—, za dijake za vse leto din 84—, za pol leta din 42—, za vsak mesec din 7—.

Uredništvo in uprava v Mariboru, Kopališka ulica 6. Dopisi naj se pošiljajo uredništvu „Obzorij“, Maribor, Kopališka ulica 6.

Revija se naroča ali reklamira pri upravi.

Revija je glasilo mariborskega Umetniškega kluba. Urejata jo prof. dr. Vladimir Kralj in prof. dr. Ivan Dornik, oba v Mariboru.

Zalaga, izdaja in tiska Mariborska tiskarna d. d. v Mariboru.

Za uredništvo, izdajateljstvo in tiskarno odgovarja ravnatelj Stanko Detela v Mariboru.

SPOROČILA UPRAVE:

Pošiljamo 11. številko revije. Prilagamo dopis in položnico.

Prosimo vse one, ki smo jim revijo poslali, da poravnajo naročnino, ker more revija samo na solidni gospodarski osnovi vršiti kulturno delo, ki si ga je zastavila. — Prihodnja številka izide za božične praznike.

Vsakomur je dano na izbiro, kako poravnava naročnino, bodisi celotno, polletno ali mesečno.

Vse, ki smo jim poslali revijo, prosimo, naj jo pokažejo tudi svojim znancem in prijateljem ter sporočijo naslove novih reflektantov nanjo. Sporočite in napišite nam čitljivo ime in popoln naslov.

Pridobivajte nove naročnike! Poslužite se priložene položnice poštnega čekovnega računa št. 11.787 „Mariborske tiskarne d. d., Maribor“ s pripisom na srednjem delu (sporočila) zgoraj „Obzorja“.

Krog naših sotrudnikov z velikim leposlovnim in publicističnim slovesom se širi ter je pričakovati, da se bodo „Obzorja“ v kratkem času razvila v eno naših najbolj uglednih revij.

CENIK INSERATOV:

Cela stran velja din 800—, pol strani din 400—, četrt strani din 200—. Mali oglasi: beseda din 1—, najmanjši znesek din 20—.

Norveška

To bil je Olaf Trygvansson:
preroški videl je črez val
odsev bodočih katedral,
ki nekdam bo jih dvignil on.

Ko gledal je črez temni val,
je v duši videl — že takrat
neviden rasel je škrlat
okoli kraljevskih mu ram.

Mogočen, moški bil je klic,
zato pa v strašni uri tej
prodrle misli so naprej
v prihodnost, kakor jata ptic...

Mi smo kot Olaf Trygvansson
in če nam je sovražen čas,
v viharje gledamo kot on
vsi z vero, krepko kot beton
v prihodnost, ki je živa v nas.

Preveč nas je, ne bo nas morje pokopalo,
ne bo uničil rabeljskih sekir zamah.
Nikdar duha prebodlo ni bodalo,
pobijajte — sto jih bo ostalo
tam, kjer nas eden pal je v prah!

In čvrsto hrani nam zavest
ubranost, jasno kot koral.
Še človek sam bo sebi zvest.
V nas je belina naših mest
— kot lesk bodočih katedral.

Martin Krepek

Martin Krepek je stal ves neroden pred živinskim prekupčevalcem in mesarjem Gumzejem ter ni vedel, kaj naj napravi. Gumzej je kričal nekam mimo njega in se krohotal, da se mu niso potresali samo zamaščeni zalisci, ampak se mu je potresalo vse telo, kakor če bi ženska v hitrih sunkih plala žito v košari. Krepek ni vedel, ali naj sede, k že davno izpraznjenemu vrčku piva, ali se pa naj nasmiha za mesarjem ter mirno počaka, da se bo porazgovoril po izbi in se nazadnje spomnil še nanj. Med njima se je potegnila natakara. Mesar jo je prijel za laket; dekle je zavrisnilo in se izmuznilo. Gumzej se ni več menil za njo; znova je kričal preko omizja proti nekemu drugemu prekupčevalcu.

Krepek je povesil pogled v tla in se zamislil; nazadnje so mu oči obstale na izpraznjenem vrčku piva. Malce piva je bilo v njem, ali tisto pivo je bilo že toplo; Krepek ga ni nameraval izpiti. Celi dve uri je čakal na mesarja v krčmi. Naročil je vrček piva in ga počasi srkal; tisto troho je pa pustil v vrčku, da ga natakara ne bi nadlegovala še z enim vrčkom. Tako se je pametno zavaroval, čeprav je bilo vse skupaj precej nerodno.

Ko je tako čakal na mesarja — o, Krepek je bil vaje čakanja, saj ni prvič prodajal živine! — je natanko preračunal, koliko bo dobil za junce. Pettisoč osemstoosemdeset dinarjev. Prodal jih je na vago. Ves predpoldan je čakal na sejmu in upal, da se bo zmenil s katerim mesarjem zaradi juncev. Kupci so hodili mimo in jih tipali. Proti poldnevu je prišel Gumzej in jih kupil. Krepek je čakal potlej pri vagi, da je prišel na vrsto, čakal na kolodvoru, da so od nekod pririnili vagon in čakal nazadnje še enkrat na tehtanje. Ura je bila precej čez poldne, ko je prišel v krčmo, sedel in naročil vrček piva.

Krepek je drsal z okovanimi škornji po tleh in ni prav nič vedel, kam naj se dene; kajti mesar ni nič kazal, da bi kmalu nehal kričati čez glasno omizje. Pomaknil se je celo za korak naprej od Krepka ter mahal z natlačeno usnjeno listnico denarja. Krčma je bila nizka in zakajena, kakor so po navadi vse take kčme v sejmskih dneh. Dišalo je po guljažu, tobaku in razlitem vinu, da se je Krepek še dobro počutil v tej zmešnjavi; saj se mu je tisti hip, ko mu je natakara prinesla pivo, za trenutje zazdelo, kakor da bi popival z ženo v krčmi pri fari. Guljažev duh ga je pa vendarle hudo dražil, od jutra je bil težč. Ali Krepki so bili s hribov, nikoli niso kupovali guljažev po mestu. O starem Krepku, njegovem očetu, o katerem so sosedje in stari ljudje pripovedovali, da je bil skrben gospodar, se je govorilo, da ni nikoli krajcarja zapravil, če je šel v mesto. Kako bi pa drugače pripravil tako kmetijo? Krepek je vselej poslušal očeta, ko je šlo za kak važen

korak v njegovem življenju. Oženil se je v poznih letih in vzel bogato edinko. Ženska je bila s hribov in vajena težkega življenja. Tudi otroke je navajal iz mladega k trdemu delu. Tinek je hodil v šolo in opravljal vse po hlevih...

Tinek! Ko je tako zrl v neizpiti vrček in na sesedeno brozgo na dnu, je ves čas mislil nanj. Včasih so imeli prekupčevalci navado, da so stisnili kak drobiž v roke pastirju, ki je pomagal prignati vole na semenj. Prva leta po vojni so dajali celo po sto dinarjev. Krepek je gruntal, kako bi spomnil Gumzeja na ta denar. Sto dinarjev, je vedel, da Gumzej ne bo dal, ali dvajset dinarjev bi lahko primaknil k plačilu, da bi zneslo okroglo pettisoč devetsto dinarjev! Tinka tokrat ni bilo zraven, ali dvakrat je pomagal gnati vole na semenj. Krepek mu je ta denar že trikrat obljubil.

Vzdramil se je in se zravnal. Pregibal je ustnice in si govoril, kako bo rekel mesarju glede tega denarja. Bili so časi, ko ni bilo treba prekupčevalcev tega spominjati, ali ta dobra stara navada je zadnja leta izginjala. Mesar je sredi izbe še kar naprej mahal z denarnico. Denarnica je bila napeta in zamaščena kakor mesarjeva usnjena suknja; iz nje so gledali zmečkani živinski potni listi z razmazanimi pečati in koleki kakor prekupčevalčevi potni lasje izpod postrani nataknenega klobuka. Ali Krepek se je ozrl vstran, saj on ni bil lakomen denarja. Lahko bi ga kdo videl, kako neučakano visi na mesarjevi denarnici, in potlej komu kaj rekel. Spreletel je z očmi zakajeno omizje; nihče ga ni videl. Pod nizkimi oboki in med stenami, ki so bile spreplepljene s pisanimi lepaki, so se prerivali sejmarji, po večini kmetje iz okoliških in ravninskih vasi s svojimi ženskami in bosimi otroki. Hrupno so se pozdravljali in kričali o kupčijah.

Martin Krepek, on je živel iz mladega v hribih, njemu je tako družabno dolinsko življenje ostalo za vedno tuje. Hribovci so redko hrupno posedali po mestnih krčmah — vsaj Krepkov oče ne bi nikoli storil kaj takega — in se na glas norčevali. Stari Krepek si je kupil pozimi v mestni krčmi juho samo zato, da se je ogrel. Juho je srebal v krčmi počasi, kakor na gostiji. Pijačo in kak kos svinjine, ki jo je mati potegnila iz tunke in jo na večer skubala za take prilike, so pripeljali Krepkovi vselej z doma. Pili in jedli so pa pri vozu in živini. Hribovci niso nikoli izmetavali po nepotrebnem denarja po mestnih krčmah. Če so tako varčevali nekdanj, ko se je za živino še kaj dobilo, je bilo treba varčevati danes še skrbneje. Letos je gnal Krepek junce trikrat na sejem ter dobil za nje komaj polovico povojne cene.

Tuhtal je, kako bi se izgovoril pri ženi, kako je zapravil denar za vrček piva. Rekel ji bo, da je moral čakati, da mu je Gumzej sam dejal, naj ga počaka v krčmi. V krčmi potlej ni mogel čakati nanj brez kakršnega koli naročila. Saj je nameraval kupiti juho, za katero bi izdal komaj dva dinarja, a bilo je vroče in žejalo ga je. Tako je naročil pivo. Tudi drugi so pili pivo. Sicer bi bil zadnje slab zagovor, ker je bila njegova žena takih

misli, da je vseeno, ali je krčma mestna ali vaška. No, pa povedal ji bo, da je tako celi dve uri dremal pri pivu. Pri juhi ne bi bil mogel.

Drugače je bilo v krčmi tisto znano in nekam domače vzdušje, v katerem se kmečki človek najlaže znajde, stegne noge pod mizo ter glasno, skorajda oblastno naroči, ne da bi mu bilo količkaj nerodno. Z ženskami je vedno enako; sedajo počasi za mize in treba jih je k vsemu siliti; skrbno razgrnejo nabrana krila in še pogledajo enkrat na sedež, da ne bi kako napačno sedle; skraja pijejo, kolikor jih kdo naprosi, nazadnje se še pa napijejo. Take so v mestu, kakor so bile včasih pri prvih razgovorih po kamricah, pozneje pri možitvi, no, kakor so ženske sploh. Nekaj užaljenosti je v njih in nekaj tihega odpora. Vsaka kretnja, ki jo napravijo v mestu, kjer se ne počutijo tako domače kakor pri fari, je napravljena z neko počasnostjo in dostojanstvom. Ko se oblečejo v svetešnja in nabrana krila, so na moč podobne tistim Madonam, ki jih je risal in izrezljal pred stoletji vaški rezbar za naše domače farne cerkve in kapelice.

Nazadnje se je Gumzej vendarle pomenil z onim prekupčevalcem preko omizja. Pokazal je z denarnico na rejeni trebuh in hreščavo končal:

„To je moja domovina, moji dragi, hahaha...!“

Pomaknil se je ritenski nazaj in zadel v Martina Krepka.

„Ali ne, Krepek?“ Zrnil se je za mizo in sesedel na stol. „Računala bova, a?“ je dejal, ne da bi ga pogledal. Iskal je po listnici ter izvlekel iz nje živinski potni list.

„Kje imaš pijačo?“

Krepek se je zmedel in rekel: „Doma.“

Gumzej se je zakrohotal in ga udaril po plečih. „Zmazati se veš, kakor se je vedel včasih tvoj stari,“ je hitel govoriti in dejal: „Pri praznem ne bova računala.“ Obrnil se je in nekje za hrbtom ujel natakario za roko. „Dve pivi, Ančka!“ je zaklical in se zagledal v Krepka. „Kaj pa stojiš?“ Sedi, kaj boš stal!“

Krepek ga je ubogal. Malo mu je bilo nerodno.

„Kaj boš stojiš slovo jemal...“ je končal mesar z zategnjeno pojočim glasom ter spreletel s pogledom omizje, ki se je ponekod zakrohotalo.

Natakario je postavila na mizo dva vrčka. Mesar je prijel za enega ter trčil postrani v Krepkovega.

„Pij, duša gorjanska! Kaka vročina!“

Krepek je hotel povedati nekaj o suhi letini, pa mu nazadnje ni, kajti opazil je, da je bil Gumzej že povsem drugje z mislimi. Mesar je zamahnil, kakor da se ga vsa reč ne tiče ter predjal listnico v drugo roko. Trenutno se je ves spremenil. Ko je odprl listnico s potnimi listi, da je kmet zagledal tisočake in stotake, ter potegnil iz nje svinčnik in ga oslinil, mu je preplahnila obličje čudovita resnost in zaskrbljenost. Podoba je bila, ko da bi ga kdo terjal najmanj za sto jurjev, kakor pravijo.

Krepek je sedel; na njegovem obrazu ni bilo več zmedenosti, pač pa zaskrbljenost. Na tihem je sklenil, da ne bo rekel Gumzeju zaradi tistih dveh kovačev; rajši bo dal sam kovača otroku. Obenem je čutil neko tiho olajšanje, ko je to sklenil.

„Z junci boste zadovoljni. Rejeni so,“ je rekel.

Mesar je napravil kretnjo z roko in pokimal. Kazalo je, ko da bi ga Krepek motil pri računanju. Zato je ta docela utihnil. Gumzej je odložil cigaro na rob mize in si nataknil očala na nos. Tak je spominjal na organista. Ko je sukal svinčnik med prsti in računal, je pozabil na ves svet okrog sebe. Od časa do časa je potegnil robec iz žepa in se obrisal po obrazu in bikovskem tilniku. Tako se ni Martin Krepek nikoli potil. Na vsak način je moralo računanje Gumzeja zelo gnjaviti. Znenada je vse dvakrat prečrtal, se za hip nekam zamislil, potlej pa dejal:

„No, da!“ Zazrl se je v Krepeka in ga vprašal: „Koliko si naračunal?“ Gledal ga je, ne da bi umaknil oči z njega.

„Kaj ne bi vedeli,“ je dejal namesto odgovora Krepek.

„Vedo, in sicer pet jurjev osemstoosemdeset, a?“

„Pet jurjev osemstoosemdeset!“ je ponovil Krepek in vzdihnil.

„Kaj ni dobra kupčija?“ je vprašal mesar.

„Včasih je bilo bolje, enkrat bolje,“ je potožil kmet.

„Včasih?“ je vzkliknil mesar in se zakrohotal; počasi je znova zlezl v svojo prejšnjo kožo. „Včasih? Kaj je bilo vse včasih, hahaha?“

„Oče so dobili za junce dvanajst tisoč, danes pa živina nima cene. Garamo.“

„No, dà! Dokaj vode steče po Dravi, preden se scimijo taki junci, ha! Zakaj pa garate?“ Pogledal si je po trebuhu in pomežiknil.

Krepek ga je razumel, kaj je hotel s tem povedati. Pregovor je bil stari. Kdor gara, pač nič nima.

„Moj dragi, jaz pa se nikoli ne silim,“ je pristavil mesar, oslinil prst in začel šteti denar na mizo. Pri zadnjem stotaku je postal. „To je zdaj pettisoč devetsto — manj dva kovača,“ je povedal.

Krepek se je zganil in dejal: „Pa pustite ta dva kovača za pastirja!“

Gumzej se je ozrl okoli, da bi hotel videti pastirja. Krepek mu je začel razlagati, kako mu je dvakrat pomagal goniti junce, danes pa... Ali Gumzej je samo zamahnil z roko in odrinil deveti stotak.

„Naj ti bo, čeprav nisi plačal nič cehe!“ je rekel.

Gumzej se je dvignil. A preden je odšel v drugo izbo, se je obrnil in dejal:

„Pa nikar ne misli, Krepek, da si boš dandanašnji kaj pripravil z garanjem.“

Krepek je prikimal. Skrbno je spravil denar v žep in izpil, kar je ostalo v vrčku. S krčme je odšel malo poplahnjen, zunaj pa se mu je le

dobro zdelo, da mu ni bilo treba plačati cehe. Tudi žena mu bo rekla, da je pametno ravnal.

Na cesti proti mestu so „tibali“ kmetje svoje kobile in se ogibali avtomobilov. Vroč dan je žgal in kuhal v Krepku pivo in ga delal omotičnega. Avtomobili, vozovi in kolesa, vse je drvelo mimo Krepka v oglušujočem ropotu. Levo laket je pritiskal na prsi; tam je nosil v notranjem suknjinem žepu skrbno v hranilno knjižico spravljen denar. Pred prehodom čez železniški tir je srečal martinškega prekupčevalca. Pozdravila sta se. Tudi temu se je dobro godilo, kakor je bilo videti. Ves čas, ko je šel po ulicah, opazoval ljudi ter gledal za avtomobili, ki so vozili mimo njega in ga prehitevali, je razmišljal o zadnjih Gumzejevih besedah. Ti ljudje res da ne poznajo trdega dela kakor on, a se jim vendar bolje godi ko njemu.

Pred pošto so ga došli Filipovi. Stari Filipanja je zaklical z voza nanj in pridržal konja.

„Kako si prodal? Prisedeš?“

Krepek je odklonil. Kajti predobro je poznal starega Filipanjo in njegove navade. Med potjo se je ustavil pred vsako krčmo. Krepek bi moral kajpada plačevati, če bi prisedel.

„Ne,“ je odkimal in stisnil laket k prsim. „Imam še pot.“

Filipanja ga je še vprašal zastran prodaje, potlej pa je udaril po konju. Krepek je zrl za njimi, dokler niso zavili za ulico, ter sklenil, da bo zavil proti domu čez njive; drugače bi ga mogoče došli na cesti. Denar, ki ga je nesel v žepu, je bil komaj za davke in plačila. Težko se bo zmoglo z njim in marsikaj bo še treba prodati. Misli so mu prešle na hosto, precenile žito v kaštah, preštlevale živino po hlevih in svinjakih ter pregledale gorice in sadovnjake. Vse so precenile, kje bi se še dalo kaj iztisniti, da se ne bi prehudo poznalo. Tudi otroci bodo morali trdo prijeti za delo; Tinek bo podvihal rokave. No, saj fant rad dela.

Nekoliko stran od sv. Florjana, ki je stal na visokem podstavku in pod katerim so kočarji po nedeljah prodajali grablje in vile, je zagledal Krepek razpeto veliko rdečo streho. Okrog nje so se gnetli po večini sejmarji. Krepek se je ustavil tako bolj mimogrede in precej vstran od strehe, da mu ne bi mogel kdo česa ponuditi.

Pod platneno streho je stala mizica, na njej pa so bila razdevana zrcala, ure, britve, mila — vse take reči, ki jih človek sicer potrebuje v življenju, a jih v hribih zlahka pogreša. Vse je bilo malce pregosposko. Na mizi je stal nadalje nekak okvir, na čigar zgornjem robu je bila pritrjena dolga nit s kroglo. Pod njo pa je stal lesen kembelj. Obrit in gladko počesan lastnik mizice, ki je dišal po parfemu, je prijel za kroglo in razkazoval sejmarjem, kako je treba igrati. Krogla je morala podreti pri povratku kembelj.

„Evo, gospoda, zrcalo je tu, vredno najmanj pet kovačev. Položite

nanj kovača. Če zadenete, evo, prosim, je vse vaše!“ Nategnil je kroglo in jo spustil. Kembelj je padel.

„Ali ni to dokaj preprosto?“

Kmetje so se nezaupno nasmihali in tam pa tam je kateri prikimal. Saj bi bilo, a kaj, ko človek nima sreče. Krepka samega ni igra niti malo zanimala.

Gladkemu gospodu je tekel jezik, ko namazan. Prijel je nekega kmeta za laket. Naj vendar poskusi, samo poskusi naj! Ni treba nič plačati. Ali kmet se je potegnil za gručo; očitno mu je bila zadeva nerodna. Drugače pa so ljudje kakor popreje stali okoli mizice, si pasli oči po njej in ugibali.

„Saj bi bilo, ko bi imel kaj sreče.“

„Vsak ne more imeti sreče. Kako bi se pa oni živeli?“ „Oni“ je bil lastnik mizice.

„Ali nekdo ima srečo.“

„To je tisti vrag, ko ne veš, kdaj in kdo!“

„A jaz bom poskusil. Zakaj ne bi, če je zastoj!“ Iz gruča se je izmotal dolg in tršat kmet ter stopil pred mizico. Zapel si je suknjo in potipal leseno kroglo. Potlej jo je izpustil; a kemblja ni podrl. Tudi drugič ni podrl kemblja.

„Ah,“ je vzdihnil lastnik, „malo nerodni ste. Tako je treba in potlej tako. Vidite, pa je kembelj padel.“

Kmet je napravil po njegovem in kembelj je — padel.

„Na, če bi položil popreje kovača na zrcalo, bi si ga že nesel. — A kaj, ko človek ne vidi naprej!“

„A kdo ve, kako bi bilo, če bi kmet igral za denar? Ali bi takrat dobil?“

Lastnik mizice je oporekal. Vendar pa kmeta ni pripravil do igranja. Za nič na svetu ne bi položil kmet kovača na zrcalo, niti dveh dinarjev ne. Krepk je nameraval oditi, a ga je še malo zadržalo; kajti nekdo je pristopil k mizici. Izbral si je uro. Položil je denar na njo. Ni zadel. Položil je še kovača in — zadel. Vzel je uro in se smehljal proti skupini. Tudi med skupino jo zavladovalo razpoloženje. Igral je znova nekdo, ki je odnesel nekaj denarja. Mlad fant pa ni imel sreče. Zapravil je precej denarja. Ko se je obrnil od mizice, se je še enkrat ozrl na tisti svoj denar, potlej pa zamahnil z roko in odšel. Znova je vse zastalo. Gospod je zaman nagovarjal ljudi. Nihče mu ni zaupal, čeprav se je ljudem svetil denar, ki ga je prejšnji igralec pustil na mizici.

Takrat je prišel od nekod napol gosposko in napol vaško opravljen človek srednjih let, se zrinil skozi gručo in začel igrati. Krepku se je ves čas dozdevalo, da ga od nekod pozna. Moški je imel srečo ter je obral lastnika za uro, britev, neka mila in denar. Gruča okoli mizice se je razgibala. V ljudeh se je prebujala strast po igranju. Ženske so vreščale. A Krepk je še zmeraj stal ob strani. Nič se ni zganilo v njem. Ko so

se slučajno njegove oči srečale z obritim gospodom pri mizici, se je umaknil za korak in se prijel za prsno stran. Otipal je denarnico. To ga je pomirilo. Na stolpu je udarila ura. Pogledal je na kazalce in se spomnil, da se bo treba napotiti proti domu. A namesto oči gospoda v belem plašču, ki so vse češče švigale okoli sebe in se vse pogosteje srečevale tudi s Krepkovimi pogledi, je zagledal Krepek pred sabo Gumzejev lokavi pogled, ki mu je pomežiknil. Dà, treba je znati! Pa naj, ko si kmet nikoli ne ve pomagati. Če se je oziral s trga po življenju, ki se je pregibalo iz ulic in se prelivalo preko trga, si je moral reči, da se Gumzej ni motil.

Da bi igral, na to ni niti pomislil. Krepek ni nikoli v življenju igral. Niti kart se ni nikoli dotaknil. Na Krepkovi kmetiji je bilo treba trdo prijeti, če je človek hotel, da je kaj zraslo. Še za molitev ni bilo časa. Človek se je zvalil zgaran v posteljo in zaspal popreje, preden je zmolil očenaš do tretjega amena.

Pri mizici sta igrala dva — za denar. Krepek se je približal mizici in opazoval; skoraj malo preveč napeto. Nazadnje je eden odnesel nad štiri sto dinarjev. Krepek je zrl za obema, ko sta odhajala. Onemu, ki je izgubil, ni bilo niti prehudo. Tako živijo in sleparijo ljudje po mestih, si je dejal Krepek in za hip se mu je zazdelo, da je to mestno življenje dojel in ga celo doumel.

Znova je igral tisti, ki je popreje odnesel uro, britev in za katerega se je Krepku dozdevalo, da ga je že nekje videl. Tako znan obraz se mu je zdel. Tokrat moški ni imel sreče. Zapravil je precej denarja. Ves denar. Kajti na koncu ni imel več denarja, da bi še vsaj enkrat poskusil in morda dobil.

Oziral se je po gruči, da bi mu kateri posodil. A se ni nihče zganil. Kup denarja na mizici je bil precejšen. Škoda bi ga bilo pustiti. Lastnik je preštel denar in povedal:

„Štiristo triinosemdeset dinarjev! Če kateri položi kovača na denar in zadene, si lahko vse odnese.“

Krepek se je zganil. Ne na zunaj, ampak vse v njem se je zganilo in postalo pozorno. Za kovača tak kup denarja! Če je popreje videl, s kako lahkoto so ljudje dobivali, se mu zadeva ni zdelo nemogoča. Po mestih delajo vsi tako. Kako bi pa prišel Gumzej s poštenostjo do tistega denarja? Kovač, kaj pa je to en kovač? Hkratu mu ni bilo nič več tako težko zanj kakor popreje v krčmi. Tu je opazil, da ljudje z veliko roko razsipavajo in dobivajo denar. Če bi dobil štiristo triinosemdeset dinarjev, bi se precej poznalo pri plačilih. Prinesel bi v hribe denar in doma pripovedoval, kako je prišel do njega. Ali pa tudi ne; kajti Krepek se je zbal, da ne bi vzbudil s tem pri otrocih strasti do denarja. Ali menili se bodo vsekakor o tem denarju, o teh stotakih, ki jih je dobil kar tako mimogrede z enim samim zamahom; vsaj z ženo se bosta menila. Zadnje je videl tako jasno pred seboj, kakor da bi se že godilo.

Ko je pozneje na večer taval proti domu, prav za prav ni mogel natanko več razmisliti, kako se je vsa reč začela, in kaj ga je premotilo, da je stopil proti mizi in potegnil desetdinarski bankovec iz žepa. Zlizano počesani lastnik igralnice je zaplesal okoli njega in mu razlagal, kako je treba potegniti kroglo in jo potlej izpustiti. Kmet ga je mirno poslušal, saj je že vse videl in slišal ne vem kolikokrat. Potegnil je — in malo je manjkalo, da ni zadel.

Pogledal je po kovaču in težko mu je bilo za njim. Ali lahko še enkrat poskusi?

„Ne!“

Saj si je mislil. Že je hotel oditi in pustiti kovača na mizici, a se je tisti trenutek spomnil na Gumzeja, na njegove mežikajoče oči in njegove besede: „Kdor ne tvega v življenju, prijatelj, nima ničesar!“ Položil je še kovača na kup denarja na mizici, prijel za kroglo in jo dolgo tipal s prsti, preden jo je spustil. Toliko da ni zadel. Ena ženska je vzkliknila od veselja in lastnik igralnice je kiselo zapotegnil obraz. Krepek se je odmaknil in si popravil klobuk na glavi. Šel bo in ne bo več igral.

Ali gospod v belem plašču ga je zadržal. Saj vendar ni neumen. Dobro roko ima, ali niso tega vsi opazili? Skupina je prikimovala. Bila je resnica; nihče ne bi bil tako neumen, da bi pustil tiste kovače in stotake! Če človek že žrtvuje enega ali dva kovača, bo lahko žrtvoval še tretjega. Ne bo se mu poznalo. Bila je resnica. Krepek je prikimal in postal. Dva kovača drobiža je še imel. Če ne bo zadel pri tretjem kovaču, bo zadel pri četrtem. To ga je pomirjalo, da je z neko gotovostjo prijel za leseno kroglo, ki je bila lahka ko pero in skoraj brez vsake teže. Ali zadel ni tretjič in ne četrtrič. Pač pa je četrtrič krogla mimogrede zadela ob kembelj in ga zamajala.

„Razburjen je,“ je pripomnil nekdo. Skupina okoli mizice je utihnila in čakala, kaj bo kmet napravil. Ta tišina je Krepka streznila. Zavedel se je. Denarja za vole ni hotel menjati, odločno je odstopil od mizice ter se potegnil skozi gručo, ki se je razmaknila.

Spomnil se je na očeta in bilo mu je nerodno. Oče je bil v grobu, ali prav lahko ga kdo iz gruče pozna in si misli: Glej ga Krepkovega! Stari je bil skrben gospodar, mladi pa zapravlja. A se je motil. Sejmarji, med njimi otroci in ženske, so zrlí na denar na mizici, nihče se ni zmenil za Krepka. Lastnik igralnice je vzel denar z mize, nazadnje ga pa položil nazaj, ko da bi si premislil. Obtežil ga je z žepno uro.

Od nekod se je zrinil k mizici oni kmet, ki je popreje odnesel tista mila in za katerega se je Krepku zdelo, da ga na videz pozna. Položil je kovača na mizo, prijel za kroglico in zamižal.

„Ta bo odnesel,“ je pripomnil nekdo v gruči, da je Krepka zaskrbelo ter se je zbal za svoje kovače.

Kroglica je zadela. Naspol gosposko napravljeni kmet je pobral denar z

uro — Krepkovi štirje kovači so bili prav tako zraven! — ter vse skupaj potežkal. Potegnil je nekaj drobiža vstran, ostalo pa položil na mizo.

„Kdo gre igrat z mano?“

Našel se je neki moški, ki je držal pri igranju glavo malce na stran in se nasmihal. Kazalo je, kakor da mu sploh ni za denar. Dobival je in izgubljal. Ko je zapravil ves denar, se je potegnil od mize ter se še enkrat nasmehnil, kakor da bi se hotel kdo ve za kaj opravičiti pred ljudmi, ki so morda upali in želeli, da bi zmagal. Dejal je, da je tako vedel, da danes nima sreče, in da prav za prav ne ve, kaj ga je premotilo, da je sploh začel. A preden je odšel, se je začel ogledovati po gruči, ko da bi koga iskal.

„A,“ je vzkliknil, pokazal na Krepka in dejal: „Ampak tisti človek tam ima roko za igranje. A ne za majhen denar, za večji. Adijo, gospoda!“

Gruča okoli mizice si je jela natančneje ogledovati Krepka in se menila o teh besedah. Nekateri so bili mnenja, naj bi kmet poizkusil. Kaj pa je to nekaj kovačev? Ali Krepka ni hotel ničesar več. Gledal je po trgu, kakor da bi koga iskal. Iz rotovža je stopil stražnik in krenil zaspano po ulici. Dan je bil vroč. Po pločnikih so postajali meščani, promet po ulicah in preko trga se je precej umiril. Ura na rotovžu je kazala pet minut čez tretjo. Zdaj je Tinek doma napregel mlade junce za oranje. Videl je ženo, kako je stopila iz kuhinje na vežni prag ter se za hip zazrla v grabo, če bi ga morda že kje zagledala. Kdo ve, ali je prodal junce, si misli. „Koliko si vendar dobil?“ bo prvo, kar ga bo vprašala. Ko ji bo povedal, se bo za hip zamislila in rekla, ko da bi bila užaljena in prevarana: „Saj sem vedela.“ Vzdihnila bo in morda vprašala: „Kako si naj pomagamo s tem denarjem?“ potlej pa vzela košaro in srp ter odšla na njivo po deteljo, ne da bi počakala na njegov odgovor.

Ljudje okoli mize so bili mnenja, da bi bilo za Krepka dobro, če bi igral. Zakaj ne bi? Enkrat bo zadel. Ni vrag! Potlej pa lahko preneha. Vendar ni hotel Krepka o tem ničesar slišati. Hotel jim je celo povedati, da si z igranjem ni še nihče ničesar pripravil. A tega ni rekel. Pa prav to je bilo slabo zanj. Kajti takrat je že mislil, da bi bilo dobro priti poceni do denarja. Mogoče je celo za hip zasanjal, da bi si pomagal iz dolgov s priigranim denarjem. Denar je bil na mizi, in če bi imel količkaj sreče, bi lahko bil njegov. Tudi ljudje okoli so takega mnenja.

Navidezni znanec je položil stotak na denar na mizi in se razgledal po gruči; nazadnje je obstal z očmi na Krepku. Ali kmet mu je odtegnil pogled in se zagledal nekam v rotovž. Opazil je, da je ura kazala deset minut čez tretjo. Ta čas je še nekako dojel, potlej pa se mu je zazdela tista krogla na mizi sila enostavna. Ni vrag, da ne bi enkrat dobil!

Pristopil je k mizici. Potegnil je hranilno knjižico iz žepa in položil

sto dinarjev na kup. Krogla je v velikem loku obkrožila kembelj. Tudi neznanec ni zadel.

Nadaljevala sta. Kmet se je odločil za petsto dinarjev. Do takrat je upal, da bo dobil. A zadel ni niti eden niti drugi. Kmet je računal. Popreje je ležalo spodaj kakih 800 dinarjev. Če bi zaigral še on 500 dinarjev in navidezni znanec 500 dinarjev, bi zneslo vse skupaj 1800 dinarjev. Preden bi zaigrala vsak teh 500 dinarjev, je upal, da bi kateri zadel. Saj kmet je popreje dobival. Razdelila bi si denar in Krepek bi dobil kakih 900 dinarjev. Če pa ne bi nihče zadel, bi ostal denar seveda lastniku igralnice. Ali na to še Krepek pomislil ni.

A ko je položil četrti stotak, se je malo zavedel. Prestopil se je. Dolgo je meril. Skupina okoli mizice je potihnila. Spustil je. Krogla je šla mimo. Upal je, da bo zadel neznanec. A ni bilo nič z upanjem.

Peti stotak. Krepek ni zadel. Hotel je nehati z igranjem. Pa si je še isti hip premislil. Svojega denarja ni mogel pustiti na mizici, čeravno ni bilo v njem več tistega stoprocentnega prepričanja gotovosti, kakor je bil v njem od začetka. Začel se je bati.

Zgubil je tisoč dinarjev. Strah je prešel; umaknil se je pred nečim strašnejšim. Pred nekako praznoto, oziroma lahkoto. Krepku je bilo vseeno, Zdelo se mu je, kakor da se potaplja sredi reke in da se mu odmikajo bregovi bolj in bolj, čeprav jih še vidi. Moral se je rešiti. Bila sta že preko dva tisoč. Okoli mizice se je naselil nekak mrtvaški mir. Življenje na ulici je postajalo oglušujoče, ko da bi zalila Krepkova ušesa voda. Ničesar več ni slišal. Videl je samo kroglo in kembelj in denar. Ko je udarila ura dvakrat, je Krepek zdeval na mizo že kake tri jurje. Tega se je še zavedal. Potlej ni imel več nikakega pregleda nad denarjem. Nazadnje je čutil v knjižici samo še en tisočak. A tudi za tega sta že igrala. Krepku se je dozdevalo malo čudno, kako da nobeden njiju ne dobi, da niti njegov soigralec nima več sreče, a ni mogel zadeve razmisliti do kraja. V preveliki naglici je drvelo vse mimo, da bi se mogel znajti. Slišal je, da je soigralec nekaj preklinjal. Za trenutje je pomislil tudi na tista dva kovača, ki sta Tinkova; pa mu je nazadnje tudi zaradi teh dveh kovačev postalo vseeno.

Ko je udarila ura tričetrt čez tretjo, je bil Krepek suh. Zravnal se je in se razgledal. Roka mu je sama od sebe segla po denarju na mizici, a ga je lastnik igralnice že pokrnil z roko.

„Saj, saj ga nisem hotel vzeti,“ je dejal skoraj jokajoče. Na kar se je obrnil, stopil od mizice, si za hip nekaj premislil ter se hotel vrniti, a je nazadnje le odtaval.

„Tinek...“ je zamomljal nejasno, da ga ljudje niso razumeli, kaj je hotel.

„Jezusmarija!“ je vzkliknila neka ženska.

Vračal se je čez njive in po hosti. Kos poti je celo tekkel. V dveh urah

se je znašel v svoji hosti. Sesedel se je na štor. Bil je spehan in znoj je kar tekel z njega. Opazil je, da še levico vedno tišči k prsim, kakor da bi se bal za denar. Odmaknil je roko in se začel posmihati.

„Saj je vseeno, saj je vseeno...“ si je ponavljal, „Saj je vseeno...“ Odpel si je pas.

„Konec, Kristus, konec...!“

Na ženo ni več mislil, niti na Tinka, niti na grunt ne. Vse je bilo preveč strašno zanj, da bi se česa spominjal. Še hranilne knjižice ni pogledal.

Zagledal je mežikajoče oči. To je bil Gumzej!

„A, Gumzej, sparil si me!“

Zamislil se je, a ni mogel nikamor z mislimi. Zakrohotal se je. Tak bo torej njegov konec. Videl se je obešenega. Znenada pa je zbežal med drevjem, kakor da bi se zbal kraja, kjer je počival. Na hribu je postal. Od tu je videl ves svoj grunt.

Na spodnji njivi se je od časa do časa zabliščalo. Pogledal je. To je bil Tinek, njegov otrok, ki je oral. Z mladimi junci je oral. V gorici pa je skašala žena travo od trsja. Zravnila se je in se zazrla v grabo. Ali išče njega, ali pa spremlja z očmi mladega orača? Tisto zorano zemljo bo treba posejati.

Martin Krepek se je sesedel in se razjokal... Kdo bi sejal, če bi njega ne bilo?

Branko Rudolf

Nekdo me ima rad

Zaspal sem; pod vekami se mi je tema zgostila
in moja zavest kot v globoki tolmun je utonila.
Odsev svojih mišic: — tebe objel sem čez pas
in čutil na ustih dotik tvojih kodrastih las.

Zbudil sem se poln občutja, a zdaj — kljubovalno —
z vsem bitjem sem žgoče, hlepeče se spomnil na daljno.
In moje roke bi hotele v resnici objeti,
vse moje telo v ljubezni se dati in vzeti.

Vsa strast mi stremi v daljavo do zaželene,
kot dim od ognja hlepenje se dviga iz mene —
v prividu vstaja iz mene drugo telo,
kot duh brez oblike, ogromno, tja v smer, kamor misli vro...

In vem natanko: V prosojni tej noči ljubeče
neštetokrat dvoje ljudi zdaj v objetju trepeče,
a drugi — tako kot nas dvoje, v to mesečno noč
pošiljajo vroče sanje in vzgon hlepeč in pekoč.

Dve kmečki drami iz Prlekije

Med dramskimi deli, ki jih je prejela dramska juryja lanskega Umetnostnega tedna v Mariboru v oceno, je vzbudilo zanimanje vseh ocenjevalcev prav za prav samo eno: **Ivana Potrča, Kreflova kmetija**. V družbi številnih nebogljениh neoromantičnih dramskih deklamacij, ki so se z nadušljivo liričnostjo in papirnatim zanosom opotekale po nesigurnih tleh odrske tehnike, se je ponujalo tu delo, ki je kar žehetelo od razbičane dramatičnosti in resnične, nebrzdane strasti. Njegova globoko doživljena tragičnost in smela, toda trdna kompozicija sta mi vrnila zaupanje v dramatično darovitost našega človeka, kadar piše živo iz sebe in iz svoje sredine. Izrazit dramatičen temperament in začetnika presenetljiva odrska spretnost odlikujeta drugo kmečko dramo iz Prlekije, **Štandekerjevo „Prevaro“**, ki jo je te dni vprizorilo mariborsko gledališče. Z obema igrama debutira v naši dramatiki pokrajina, ki pozna po svoji gospodarski in socialni strukturi močne dramske motive in ki hrani po značaju in temperamentu svojega prebivalstva še neizrabljene dramatične sile.

Snov za svojo dramo Kreflova kmetija je zajel Iv. Potrč iz prleške vasi v času latentne gospodarske krize, ki ruši vse osnove gospodarskega, socialnega in moralnega reda na našem podeželju. Delo je pretresljiva slika naraščajoče pavperizacije našega kmečkega občestva, s svojo umetniško neposrednostjo prepričljivejša od nešteti gospodarskih razprav in anket. Po svoji zamisli, zajeti naše kmečko občestvo z vsem njegovim moralnim in materialnim inventarjem v dramsko podobo, je še najbližja Cankarjevi predstavi o kmečki drami, o kateri piše Cankar Kraigherju: „Pisati hočem kmečko dramo; tisti žalostni, vsesplošni bankerot našega ljudstva, posebno po dolenjskih vaseh, je nekaj tragičnega; vrši se počasi in komaj vidno, ali zato še pretresljiveje. In malokdo vidi, koliko dramatičnega je v tem propadanju; ta strašna pasivnost je nekaj velikanskega.“

Kreflova kmetija je prva naša kmečka drama, ki slika našo vas brez lažnive patriarhalnosti, brez narejene idilične statičnosti, marveč jo kaže v sodobni gospodarski razgibanosti, v moralnem ozračju, ki raste iz čisto kmečkega okolja, iz njegovih gospodarskih in socialnih osnov in preobratov.

Kreflovina je gruntarska kmetija, ki se je v preteklosti s svojo brezobzirno podjetnostjo in poslovno spretnostjo v rodbinskih zvezah „komasirala“ v pravo kmečko bogatijo, visoko nad ostalo kočarsko in viničarsko revščino. Krefli so nekaki kmečki Glembaji z vsemi znaki gospodarskega in moralnega propadanja. O njih pravi sin Ivan: „Ti sploh ne vedo, da so še neka človeška čustva. Ti grunti so jim ubili zadnja čustva.“ V času, ko se drama vrši, je njih kmetija samo podoba nekdanje bogatije. Propadanje se pozna na vseh koncih in krajih. So še samo formalni lastniki svojih zadol-

ženih posestev. Iz nekdanjega blagostanja so si ohranili v novi čas samo negativne lastnosti: brezvestnost, gruntarsko bahavost in razsipnost ter socialne predsodke vaških magnatov do kmečkega proletariata.

O tem njihovem tragikomičnem kompleksu pravi avtor: „Vsa tragika mišljenja teh propadlih posestnikov se pretvarja že v komedijo, ko se še krčevito oklepajo navad, ki so jih razmere že davno preživele. — Ne, oni ne bodo nikoli sprevideli, da je tudi kočar človek“.

Tragika Kreflov je v tem, da se s svojo kmečko konservativnostjo niti psihološko niti materialno ne znajdejo v novem času. V slutnji bližnje katastrofe se udaja Krefl pijači in v svoji neprestani pijanosti razklada strahovito brezbriznost in pasivnost, ki je konec vsega. Mimo gospodarskih tarejo Kreflove še druge, rodbinske nadloge. Najstarejši sin Ivan, ki so ga dali šolat, da bi postal „gospod“, se jim je izpridil in jim nakopal žalost in sramoto.

Ivan, nekak Leon brez glembajevskih dekadentnih kompleksov, se je navzel v mestu socialističnih idej in prišel pod udar zakona. V času, ko se drama odvija, se povrne domov iz ječe. Ta Krefl se je doslovno izrodil svojemu rodu. Proti Kreflovski brezobzirni sebičnosti in zaverovanosti v stari red izpoveduje vero v etične vrednote in socialno pravičnost. Kot izobraženec vidi nesmisel kreflovskih socialnih predsodkov, ki so ob naraščajoči pavperizaciji samo še groteskna forma brez vsebine. Njegov povratak domov povzroči neizbežen idejni konflikt, konflikt dveh svetov, ki ga še poglobi spor zasebne narave, njegov ljubezenski odnos do hčerke očetovega dninarja Ciglerja. Ob tej za Krefle sramotni zvezi se prevrže njihov dotedanji vzvišeni porog nad idejami faliranega študenta v sovražno besnost, zakaj po njih računu naj bi se Ivan priženil k bogati Petkovi in jih tako rešil neizogibne gospodarske katastrofe. Nasprotje med Ivanom in njegovimi starši se ostri z obeh strani s pravo kreflovsko brezobzirnostjo ter se strmo stopnjuje do katastrofe, ko Ivan s svojim živčno improviziranim govorom o socialni krivici in enakosti, ki ga ima ob pogrebu starega Matjašiča, žrtve kreflovske brezvestnosti, na dninarje, do brezumnosti razdraži opitega očeta, ki ga v hipnem besu ustrelji.

Potrčeva drama predstavlja močan socialno poudarjen realizem, ki ga izpoveduje avtor v drami na Ivanova usta takole: „Zakaj bi si prav za prav brisali oči pred življenjem, zakaj ne bi gledali življenja v vsej njegovi prokleti resničnosti.“

Delo je s svojimi svetovno-nazorskimi nasprotji izrazita idejna drama. In ker je hkrati avtorjeva osebna drama, je bogata z ono čustveno in miselno polnoto, z ono umetniško intimnostjo, ki jo daje samo neposredno doživetje.

Osebe so ostro risane, brez vsake moralizujoče tendence in pristranosti, in malodane brez literarnih vzorcev. Karakteristiko oseb opredelujeta psihološka verjetnost in idejna smiselnost.

Stari Krefl je v drami že ruina nekdanje gruntarske mogočnosti, živ

simbol prepadajoče kmetije. Kreflovska brezobzirnost in ošabnost omiljuje njegova stalna pijanost, ki je v vseh njenih štadijih — dobrodušnosti, brezbriznosti in patetični odločnosti — psihološko spretno orisana. Poleg Ivana je njegova mati Liza Kreflova najmočnejša oseba v igri. V njej še žive vse kreposti Kreflovega rodu, pridnost, podjetnost, skrb za rodbino, ves njegov moralni kapital, ki ga njen mož s pijančevanjem zapravlja. Do Ivana je bolj kritična in odporna kot njen mož, ki se mu v pijanosti izravnavajo vsa idejna in osebna nasprotja. Dasi ni pobožnjaška, je vendar ortodoksna vernica gruntarsko umevane vernosti kot zaščitnice konservativnih socialnih in moralnih norm. Zato jo hudo presune župnikova obsodba njenega sina, v čigar brezbožnem govorjenju in še bolj njegovem trmastem početju vidi poleg moževega pijančevanja glavne vzroke propadanja domačije.

Bolj literarna kot življenjska figura je stari Janža, Ivanov stric, ki nastopa v igri kot žrtev kreflovskega izkoriščevanja in kot rezoner avtorjevih etičnih načel. Po tej svoji funkciji spominja na starega Primoža v Finžgarjevi Verigi, dasi je bolj realističen, brez njegovega svetopisemskega patosa. Župnik kot zastopnik konservativne moralne oblasti v predelani drami ne nastopa, njegov nekoliko pretemno orisani vpliv pa čutimo iz Lizine izpovedi o njenem obisku v župnišču. Posvetno konservativno oblast predstavlja bivši c. kr. orožnik župan Vilčnik, ki ni nova figura v naši dramatiki in ima svoje predhodnike že pri Cankarju; vzlic svojemu izrazitemu idejnemu nasprotju z junakom spada med statične figure v drami.

Najbolj problematična oseba v tej realistični drami je njen junak Ivan. Že njegovo čeprav daljno sorodstvo z Maksom v Kralju na Betajnovi in z Leonom v Gospodi Glembajevi da slutiti, da so ga oblikovale poleg primarnega doživetja še drugotne literarne sile.

Med ostalimi Krefli in Ivanom leži njegova zagrenjena mladost v domači hiši, nepretrgana veriga pretepev med starši, tepeža otrok, pijančevanja in brezvestnega izkoriščanja siromakov, in pa mestni svet s širšimi, svobodnejšimi obzorji. V njem živi čuječna socialna vest, ki mu nalaga neko nejasno, vendar obvezno poslanstvo. Ob povratku domov se čuti idejnega borca, v resnici pa je fanatik čisto kreflovskega resantimaja.

V boju nasprotnih stremeljenj in hotenj Ivan s svojimi patetičnimi deklamacijami po neromantičnem vzoru zaostaja za maternim stvarnim naporom, kako bi rešila domačijo pred propadom. Niti glede samega sebe si ni prav na jasnem in skoraj v isti sapi, ko obsodi Kreflovo kmetijo iz ekonomske nujnosti na propad, češ, zemlja ne preživlja več svojih ljudi, sanjari o kmečki idili, o kočarski zemlji, na kateri bi si z Mimiko ustanovil dom. Neoromantični literarni vzori jemljejo Ivanu zlasti v drugem dejanju ono realistično stvarnost, ki odlikuje vse ostale osebe drame. S patetičnimi tiradami izbija iz njegovih govorov hkrati tudi tendenca. In kakor žene Cankarjevega Maksa domov maščevalnost, tako se vrne tudi Ivan na dom iz zagrenjenosti, „da bi se

pretepel s temi Krefli za to proketo življenje“, da bi se sprostilo, „kar se je mesece in mesece nabiralo v njem.“ Ta potreba po sprostitvi zatrtih misli in čustev povzroči v ozračju, nabitem z resantimajem nujno eksplozijo. Vendar bi bil Ivanov puntarski govor, ki ima svojo literarno naliko pri Cankarju v Ščukinem nastopu, psihološko bolj utemeljen, da ga je postavil avtor neposredno za brutalnim izgonom starega Ciglerja in Mimike iz koč.

Za karakteristiko oseb ne zaostaja tudi risanje situacij in gradnja dejanj. V tem pogledu je dognano zlasti prvo dejanje, ki je pisano, ko da je navrelo iz ene same pisateljske ekstaze. To dejanje tvori že samo zase zaokroženo umetnino in naslednji dejanji sta samo dramsko-razvojni glosi njenega idejnega bogastva. Pri risanju čustvenih situacij rabi avtorju skoraj izključno črno-siva tehnika, ki ustvarja prizore pretresljive groze, kakršne pozna naša dramatika le malo. Vendar se avtorju vzlic njegovi dramatični darovitosti pozna, da je izšel iz pripovedništva, ki ljubi umovalne digresije. Tudi se mu je zgolj opisna in pripovedna ekspozicija zavlekla predaleč v drugo dejanje in to pri izrazito progresivni tehniki njegove igre. Kljub vsem tem pomanjkljivostim spada Potrčev dramski prvenec med naše najboljše kmečke drame.

Štandekerjeva drama „Prevara“ je prav tako zajeta iz kmečkega življenja v Prlekiji. Njen avtor ne prihaja kot Potrč iz pripovedništva na oder, marveč kot poklicni igralec z odra naravnost na premiero; ta okolnost opredeljuje tudi vse vrline in hibe njegovega dela. Kakor v Kreflovi kmetiji je tudi prizorišče te drame trdna kmetija. Na njej gospodarita na posestvo priženjeni bajtar Lemež in njegova žena, že nekoliko postarna gruntarica Treza.

V nasprotju s Potrčevo dramo, ki slika našo sodobno kmečko občestvo s propadajočim gospodarstvom, je Lemeževa kmetija tipizirana kmečka idila „iz nekdanih dobrih časov“. Gospodarstvo na tej kmetiji je urejeno, zlasti odkar ga upravlja mladi, podjetni Lemež; kolikor mu je radi izplačila dote, ki gre svakinji, trda za denar, se bo dalo po njegovem in avtorjevem mnenju urediti z dobro sadno letino. Niso tedaj materialne skrbi, ki bi kalile to kmečko idilo in zastrupljale njeno moralno ozračje, vzroki, ki rušijo statiko v drami so čisto osebnega, erotičnega značaja. Poleg žene in dveh svakinj živi v hiši ženina rejenka Lonka, napol kmečko napol mestno dekle, „živ greh, ki ljudi samo v nesrečo spravlja“, kot trdi o njej svakinja Tina, dekle, ki „kar žehti od ognja kakor iz krušne peči“. Z njo ima Lemež razmerje. Ko izve zanj tudi njegova žena, se proti svoji prvotni nameri odloči, da omoži Lonko s starim bogatim Čobalom in jo tako spravi iz hiše. Ta njen sklep povzroči dokončen razdor z možem, ki se stopnjuje v mučnem nastopu in konča s srčnim napadom, po katerem se že tako bolehnata žena resno razboli. Ker se mu neče žena zlepa umakniti, jo sklene Lemež s silo spraviti s poti ter jo zastrupi. Na pritisk domačih in radi nenadnega povratka svojega nekdanjega fanta Toneta iz Francije se Lonkino čustvo do Lemeža vedno bolj ohlaja, po njegovem zločinu pa se sprevrže v sovraštvo. Ker pa Lemež

ne popusti ter ji grozi, da se bo maščeval nad Tonetom, ga Lonka ovadi orožnikom. Na dan, ko popelje Tone Lonko pred oltar, pobegne Lemež iz zapora, udre s prežarji na gostijo ter hoče Lonko s silo odvesti čez mejo. Velikodušnost Toneta, ki šele ob tej priliki izve, da je Lonka zanosila z Lemežem, gane njegovo zakrknjeno srce, da popusti in se da mirno odvesti.

Osnovni motiv igre je mož med dvema ženama, oziroma žena med dvema možema. Ta stari motiv pa ni obdelan z dosledno kmečko psihologijo, kakor bi to zahtevalo okolje, marveč z močnimi primesmi malomeščanske sentimentalnosti, ki se je avtorju vkradla v igro skupno z motivom, ki ga je povzel po alpski značajki. Ni verjetno in tudi ni tipično za kmečko miselnost, da bi bil bajtarski sin, ki se je za gruntarsko mizo šele prvič do sitega najedel, kar tako pripravljen radi ljubezni se odpovedati vsemu temu blagostanju in iti zopet praznih rok otepat revščino bogvekam, kakor namerava to Lemež v prvem dejanju. Tu mu je podtaknil avtor malomeščansko sentimentalnost, ki je njegovi kulaški butici tuja. Kmečka čustvenost je mnogo racionalnejša od malomeščanske. Že tu je očitno, da jemlje avtor vas samo kot moralni problem in da mu je kmečko okolje samo okvir za upodobitev tega problema.

Toda vrednost Štandekerjevega dela ni v njeni umetniški doslednosti, marveč v njeni odrski spretnosti, ki pri dramskem prvencu naravnost preseneča. Dialogi so zgrajeni z izredno ekonomijo, v stalni polarnosti akcije in reakcije, v nabiti atmosferi nasprotujočih si energij. Avtorjeva težnja, spraviti dramatično akcijo in protiakcijo na najpreprostejši izraz, nujno povzroča pogoste retušje življenjske intimnosti in formalizira dramatično snov. Zato so Štandekerjevi dialogi po eni strani dramatično izredno smotreni, po drugi pa so okleščeni vse osebne čustvene in miselne vsebine ter vplivajo včasih kot dramske sheme, brez intimnosti.

V zvezi s tem modificiranjem življenjske polnote, ki ga izvaja avtor iz razlogov kar največje odrske smotrnosti in učinkovitosti, se vsiljuje vprašanje, ali niso morda posredi še drugi motivi, ki vzporedno retuširajo umetniško resničnost drame.

Da ni delo v enaki meri realistično kot Potrčevo, nam povedo že scenične in značajske označbe, ki so v nasprotju s Potrčevo stvarnostjo prepletene s poetičnimi stilizmi iz neoromantične poetike. Lonkina duševnost n. pr. je karakterizirana tako-le: „vroč nemir, ki zavalovi v duši s plamenom in smehom, kakor razburka vroč veter o poletnem dnevu zlato žito v ognjene valove in strasten šelest“.

Tudi jezik, ki ga govore kmetje v tej drami, daleč zaostaja za brezobzirno izrazno stvarnostjo in sočnostjo v Kreflovi kmetiji. Dasi je tudi Štandekerjev jezik z narečjem pobarvan, je avtorjev odnos do živega jezika vendarle samo formalen in eklektičen. Vse to vzbuja domnevo, da moti Štandekerja pri oblikovanju snovi nekaj, kar ni neposredno v zvezi z umetniškim hotenjem.

Ta neumetniški ozir, ki mu retušira kmečko govorico v nedeljsko svečano modrovanje pod lipo in ki mu deloma deformira dušeslovno verjetnost njegovih oseb, se nam odkrije v ugotovitvi, kaj smatra avtor za vzrok katastrofe v drami. O tem nas najbolje pouči Pepa, Trezina sestra, ki zastopa v igri kot rojena rezonerka avtorjeva moralna načela. Po njenem je kriv vse nesreče „gnoj v krščanski hiši“, t. j. Lonka in njena pregrešna ljubezen. Vrhu tega še prevelika sebičnost ljudi, „radi katerih je dandanašnji toliko zmešnjav in krivic“. O Lemežu in Trezi pravi, „da je krivo to, da se človek preveč udaja lastnim željam in premalo misli na posledice. Treza bi morala vse dodobra premisliti, preden ga je vzela. In tudi on. Predvsem on. Ker nista, je šlo življenje preko njiju“. Ta prerazumsko pojmovana kvietistična morala, ki jo v šibkih trenutkih izpoveduje celo kulaško brezobzirni Lemež, je pač pretesna etična osnova za elementarnost človeškega življenja. Radi nje se mora Lemež nič kaj pripravljen in voljan navsezadnje skesati svojega dejanja in ravnanja. Vzgojno-moralizujoča namera je torej drugi obzir, ki prikroja v drami neposredno resničnost in ji daje utilitarno tendenco ljudske igre.

Najbolje zgrajeno je prvo dejanje, ako izvzamemo čisto nepripravljen Tonetov prihod, ki v drami ni dovolj motiviran. Tone je blede zasilna oseba, brez akcije, shematičen zastopnik vse odpuščajoče dobrote proti Lemeževi amoralni silovitosti. V drugem dejanju je preveč očiteno avtorjev napor, da bi zavlekel dogajanje do katastrofe v tretjem dejanju. Oba tekmeča si hodita kar prespodobno drug drugemu s poti, Lonka se Tonetu izpoveduje v obroklih. Šibko je tretje dejanje, ki kaže s svojo svatbeno ceremonijo in rokovnjaškim napadom najbolj avtorjevo odvisnost od romantične folklorne igre. V kolikor gre za Lemežev tragičen konec, je to dejanje popolnoma odveč, zakaj njegova zgodba bi se morala končati tam, ko ga Lonka ovadi orožnikom. Z njeno ovadbo se konča sentimentalni del njegove kulaške kariere, in avtorju je bilo na izbiro, kako ta del tragično zaključi.

Od značajev je najbolj dosledno narisana Lemež, brezobzirno podjeten kulak s silno voljo do življenja in moči, nekak kantor v ljudski izdaji. On dobro ve, kaj hoče — grunt in vročekrvno žensko v postelj, in to tudi doseže. Kar pa govori o očiščujočem vplivu ženske na moškega, gre v tej formi preko njegove pameti, in ni za njegove kmečke lape.

Manj dosledno je zgrajen značaj Lonke, glede katere si avtor sam ni popolnoma na jasnem, ali naj predstavlja demonsko žensko ali povprečno žensko, ki jo mlada kri premoti in zapelje v greh. Njeno nedoslednost opravičuje avtor z nekako literarno somnambulnostjo: „Časih ne morem preko sebe. Često se mi zdi, da sem čisto drugačna kot drugi. Tega me je strah. Samo ko bi se mogla vsega tega rešiti. Doslej sem živela kakor v snu.“ Za žrtev mlade krvi, kar bi bilo še najbolj verjetno, jo avtor neče imeti, ker jo potrebuje za drugi del igre kot akterko s krepko etično voljo. Na njeni

etični osvestitvi utemeljuje tudi naslov drame: Prevara. Lemežu pravi Lonka: „Razvneli ste me in sem se Vam udala. Bila je prevara.“ Tonetu pa malo popreje: „Mislila sem, da je (Lemež) pravi, da je, ki ga hočem. — Pravi si bil samo ti!“ Ta njena prevara t. j. zmeta v njenih intimnih čustvih pa postane v tej moralni hiši nekoliko kočljiva zadeva, kajti kako si je moglo spodobno deklo v krščanski hiši zamisliti ljubezen z zakoncem, ki mu žena še živi in je vrhutega še njena dobrotnica. Po vsem Lonkinem položaju v drami, zlasti po njenem nenadnem čustvenem preokretu k Tonetu, bi bil igri primernejši naslov: Spozaba. Tudi je Lonkin značaj mestoma nerodno zarisana. Način, kako se pred Lemežem pere in otreša vsake sokrivde, je sofističen. V tej zvezi namreč pravi: „Ah, nisem kriva njene smrti: Če bi umrla (Treza) od tega, ker je zvedela za moje razmerje z Vami, bi bila kriva — ker ste jo pa zastrupili zaradi mene, ste samo Vi krivi njene smrti.“

Vse ostale osebe so v primeri z Lemežem in Lonko samo sence. Treza je s svojo spolno brezčarnostjo naravnost corpus delicti Lemeževega početja. Pepa pa je kakor Janža v Kreflovi kmetiji, neosebna rezonerka, ki vzdržuje moralno ravnovesje v hiši, prebira biblijo (v katoliški hiši!) in kar je glavno, ob vsakem času brezpogojno razumeva avtorjeve želje in namere.

Standekerjeva drama je vzlic številnim pomanjkljivostim dovolj spretno odrsko delo, in ker je delo prvenec, pričakujemo od avtorja še nadaljnjih dobrih odrskih dram, ki so nam tako potrebne. Tako v bodoče ne bo več držalo tarnanje ljubljanske uprave: „Lirika, sama lirika kot vse naše drame.“

Ob Potrčevem delu pa je podoba, da se nam iz našega vzhoda ne obeta samo prva dosledna realistična proza, marveč tudi naša prva realistična drama.

Fran Roš

Po starih potih

Ti dnevi so vrnil nam pomlad.
Kako je to lepo. Metuljček len
se opoteka v soncu. Penzijonist
na klopi v gaju se je sključil v sen.

Zelenje, pesmi, cvetje, nade, smeh...
In jaz enkrat še pesnik bil bi rad,
ki z verzi mu pomlad srce polni,
ki še ljubiti zna in biti mlad.

Po starih potih iščem mladih sanj.
Le z veje odgovarja splašen ptič
korakom mojim skozi svetli gaj.
In vsak spomin zapeče kakor bič.

Gibanje cen in naše kmetijstvo

III. Slovenija.

I.

Svetovni in državni trg sta določala gibanje cen na domačih tržiščih. Cene živine na ljubljanskem trgu kažejo v razdobju 1923—38 naslednjo razvojno sliko (v dinarjih):¹⁾

1 kg žive teže	Leta 1923	Leta 1926.	Leta 1930.	Leta 1934.	Leta 1938.
Volov I. vrste	13	7	10	4—4,50	5,75
Volov II. vrste			9	3—3,50	4,50
Volov III. vrste			8	2—2,50	3,75
Krav I. vrste	25	10	5—7	3—3,50	5,25
Krav III. vrste			3—4	1,50—1,75	2,25—3
Praščičev			11	7—8	7,50—8

Do leta 1934 je padla cena volov skoraj na tretjino, cena krav pa na polovico cene iz leta 1930.

Cena kubičnega metra bukovih drv je padla od 175 din v letu 1923 na 50 din v letu 1934.²⁾ Prav ima kmet, ko pravi: „Za les dobim plačano samo delo in vožnjo, material dam zastonj“. Malo manj kot pri lesu in živini so padle cene krompirja, sadja in nekaterih stranskih pridelkov. Najhujši padec pa je doživela cena vina, ki je padla v navedenem razdobju od 10 na 2 din.

Glavne panoge slovenske agrarne proizvodnje so v gozdarstvu, živinoreji in deloma v vinogradništvu — to je v tistih panogah, v katerih je agrarna kriza najgloblja in najdalgotrajnejša.

Gibanje cen pšenice in drugih pridelkov, ki jih naši kmetje pridelujejo samo za lastni konsum ali celo kupujejo, slovenskemu kmetu v večji meri niti ne škoduje niti ne koristi. Nasprotno je vinska kriza zadela naše vinogradne predele s tako močjo, da so postali simboli bede na vasi. Na cenah lesa in živine pa se sploh meri globina in dolgotrajnost agrarne krize v Sloveniji.

Kako pa so se v tem času gibale cene kmečkih potrebščin? Kako se je razvijalo razmerje med cenami pridelkov in potrebščin?

¹⁾ Viri: „Domoljub“, „Slovenski gospodar“. Erjavec: „Kmetiško vprašanje v Sloveniji“. Za leti 1923 in 1926 so navedene povprečne cene govedi.

²⁾ Isti viri kot v op. ¹⁾.

Ozrmo se naprej na spremembe, ki so nastale v letih 1913—26. Te spremembe nam nazorno prikažejo naslednje številke:³⁾

Pridelki.

Vrsta		Cene		Zvišanje za %
		1913 (v kronah)	1926 (v dinarjih)	
I.	Govedo (1 kg žive teže)	0,85	7	3.300
II.	Prašiči (1 kg žive teže)	0,95	10	4.100
III.	Smrekov les (1 m ³)	30	210	2.800
IV.	Bukova drva (1 m ³)	14	125	3.600
V.	Krompir (1 kg)	0,05	1,50	12.000
VI.	Jabolka (1 kg)	0,07	3	17.000
VII.	Pšenica (1 kg)	0,21	3,50	6.000
VIII.	Fižol (1 kg)	0,30	4,25	5.000

Potrebščine.

Vrsta		Cene		Zvišanje za %
		1913 (v kronah)	1926 (v dinarjih)	
I.	Podkovno železo (1 kg)	0,24	3,50	5.800
II.	Sol (1 kg)	0,22	3	5.500
III.	Sladkor (1 kg)	0,72	16	8.900
IV.	Čevlji (1 par)	13	250	7.700
V.	Hlačovina (1 m)	2	40	8.000
VI.	Petrolej (1 l)	0,38	7	7.400
VII.	Riž (1 kg)	0,16	9	22.000
VIII.	Tomaževa žlindra (1 kg)	0,07	1,42	8.100

Vidimo, da so se cene tistim potrebščinam, ki so za malega producenta najvažnejše (I.—IV.), dvignile (seveda pod pogojem relacije kron in dinarjev kot 1:4) za 5.500—8.900%. Cene glavnih pridelkov (I.—IV.) pa so narastle samo za 2.800—4.100%. Kmet mora v letu 1926 prodati enkrat več živine in lesa kot v letu 1913, če hoče kupiti količino železa, soli, sladkorja in obutve.

Ali so nastale te izpremembe zgolj v vojnem času ali pa so plod počasnega razvoja od leta 1913 do 1926? Na to vprašanje nam odgovarja slika o gibanju cen v letih 1923—26:⁴⁾

³⁾ Isti viri kot v op. ¹⁾. Razmerje predvojnih kron in dinarjev je računano kakor 1:4. Bistveno v tej in naslednji tabeli je razmerje, v katerem so se zvišale cene pridelkov in cene potrebščin. Tudi če vzamemo drugačno relacijo kron in dinarjev (n. pr. 1:1) ostane to razmerje isto.

⁴⁾ Isti viri kot v op. ¹⁾.

Pridelki (v dinarjih)

Vrsta	Cene		Znižanje za %
	Poleti 1923	Poleti 1926	
Goveja živina (1 kg žive teže)	13	7	46,2
Prašiči (1 kg žive teže)	25	10	60
Bukova drva (1 m ³)	175	125	28,6
Vino (1 l)	10	7	30

Potrebščine (v dinarjih)

Vrsta	Cene		Znižanje za %
	Poleti 1923	Poleti 1926	
Podkovno železo (1 kg)	7	3,50	50
Sol (1 kg)	4	3	25
Petrolej (1 l)	7	7	—
Čevlji (1 par)	325	250	23

Torej v letih 1923—26 so bolj padle cene pridelkov kakor cene potrebščin. Nesorazmerje med cenami pridelkov in potrebščin je od l. 1913—1926 stalno naraščalo.

Kaj pa po letu 1926? Naj govori državna statistika:⁵⁾

Leto	Proizvodi				Splošni indeks cen
	Poljedelski	Živinorejski	Rudarski	Industrijski	
1926	100	100	100	100	100
1927	112,4	104,3	92,2	102,6	102,6
1928	130,1	108,6	86,4	106,2	106,2
1929	118,6	107,2	84,4	100,6	100,6
1930	89,3	86,3	88,2	86,6	86,6
1931	74,3	72,2	77,2	72,9	72,9
1932	67,5	56,6	67,3	65,2	65,2
1933	57,2	57,1	75,5	64,4	64,4
1934	57,4	55,4	80,8	63,2	63,2
1935	68,2	56,6	79,7	65,9	65,9
1936	69,7	60,0	81,0	68,4	68,4
1937	74,1	65,1	87,5	77,6	74,2

Za slovensko kmetijstvo je važno razmerje med cenami živinorejskih na eni ter rudarskih in industrijskih proizvodov na drugi strani. V letih 1926—29 so indeksne številke pri prvih višje kot pri drugih. Nesorazmerje cen leta 1926, ki v navedeni statistiki ni upoštevano, se torej popravlja. Od leta 1929

⁵⁾ Biljten Narodne banke, 1938, št. 2.

dalje pa se škarje znova odpirajo. Ta tendenca tudi v konjunkturi 1936—37 ne popusti; cene živinorejskih proizvodov se slabše dvigajo kot pa cene industrijskih in rudarskih. Na nesorazmerju cen v letih 1913—1926 nastaja v razdobju 1926—37 novo nesorazmerje. V letih 1913—1937 se torej uveljavlja tendenca naraščajočega nesorazmerja med cenami pridelkov in potrebščin.

Nasproten razvoj, ki smo ga opazili v letih 1926—29 te osnovne tendence ne spremeni.

Kmet to „tendenco“ dobro občuti, ko primerja: „Če sem v predvojnih časih prodal telico, sva se za ta denar dva oblekla, danes pa še za enega ni. Če sem prodal 1 kg krompirja, sem za ta denar lahko kupil 1 kg železa; danes ga moram prodati šest do osem kg, da kupim isto količino“ itd.

Naš prikaz o gibanju cen in škarij bi bil s stališča malega producenta zelo nepopoln, če bi obravnavali samo povprečno letne cene na debelo ali pa samo cene na ljubljanskem trgu. Ogledati si je treba tudi nihanje cen v letnih časih in cene na vsakdanjem tržišču malega producenta. Šele potem si je mogoče ustvariti realno sliko o cenah, po katerih prodaja kmet svoje pridelke.

II.

V dobi primitivnega kmečkega gospodarstva je vas proizvajala sama, kar je konsumirala. Danes pa je tudi v našem kmetijstvu izvedena specializacija, ki se ravna predvsem po prirodnih pogojih zemlje. Prekmurec redi govedo, Haložan prideluje vino, Gorenjec vnovčuje les, Korošec les in živino, vsi pa kupujejo vojvodinsko žito. Ta nujni gospodarski razvoj je povzročil ločitev producenta od konsumenta; kmet je navezan na prodajo svojih in na nakup tujih pridelkov. Med producenta in konsumenta je stopila vrsta posrednikov: mešetar, grosist, transporter, detajlist itd. Urejena trgovina je pogoj za napredek malega producenta. V naši neurejeni trgovini pa so posredniki breme, ki teži producenta in konsumenta. Primer: z našim sadjem kupčuje cela hierarhija posrednikov. Vsak izmed njih skuša napraviti dobro kupčijo. Rezultat: konsument kupuje sadje po dva, tri ali še večkrat po višji ceni kot ga prodaja kmet — producent. Drugi primer: leta 1934 je prodal kmet en kg žive krave po 1,50 do 3,50 dinarja, mesar pa je istočasno prodajal govedino po 9,83 dinarja.⁶⁾ Razlika med živo in mrtvo težo, davek pri zakolu in drugi stroški le malo olajšujejo nesorazmerje med ceno živine, po kateri prodaja kmet, in med ceno mesa, po kateri kupuje konsument. Kmet to čuti, ko pravi: „Pri živini se trudim za mesarja“.

Kmet vnovčuje svoje pridelke večinoma na jesen. Takrat se požanje žito in izskoplje krompir, takrat dozori sadje in rodi trta. Šele na jesen ima kmet možnost, vnovčiti svoje blago in kriti stroške, ki jih je imel s celoletno

⁶⁾ Isti viri kot v op. 1). Navedene cene so z ljubljanskega trga.

proizvodnjo. Treba je oskrbeti družino z obleko in obutvijo, nakupiti živila, obnoviti inventar. Jeseni je treba plačati davek, zavarovalnino in anuitete. Iz vseh teh razlogov teži kmet za tem, da spravi svoje pridelke v denar. V takem položaju so vsi mali in srednji producenti. Posledica: tržišče je na jesen preplavljeno s pridelki. To omogoča najrazličnejše špekulacije posrednikov, ki jeseni poceni kupujejo, grmadijo zaloge in spomladi drago prodajajo.

Primer z vinom:

Jeseni proda Haložan vino veletrgovcu po 2'— din
veletrgovec vino zatrošarini, kar znaša . . . 1'5) „
veletrgovec proda vino detajlistu po 6'— „
detajlist ga toči po 8'— „

Veletrgovcu je dobro znano, da bo Haložan prodal jeseni vino za vsako ceno, samo da dobi kupca. Delo in življenje prihodnjega leta sta vezana na jesenski izkupiček pri vinu. Zato veletrgovec diktira ceno. Končno kupi konsument štirikrat dražje vino, kot ga je prodal producent.⁷⁾

Veletrgovec obvladuje nakup in prodajo vina. Gostilničarji ga kupujejo v neznatnih količinah radi pomanjkanja kapitala za zatrošarinjenje. Grosist pa ima kapital, velike kleti in sode. Poleg tega marsikateri kmet že spomladi, ko mu zmanjka denarja, najame pri grosistu posojilo. Dobi ga le, če mu jeseni pripelje vino.

Drugače pa je z velikim producentom. Ni mu sile, počaka lahko ugodnejših cen. Poleg tega ima zveze, ni navezan samo na domačega grosista. Medtem ko prodaja Haložan svoj skromni pridelek po 2 dinarja, ga prodaja njegov sosed — nemški veliki posestnik po 8 dinarjev. Njuna razlika v ekonomsko-tehničnem pogledu se pri vnovčenju še bolj poveča. Tujec ne pridelava samo v večjih količinah in boljše kakovosti, on ga tudi boljše proda.

Vino ni izjema. Spomladi leta 1938 je naš kmet kupoval pšenico po 260 dinarjev stot, avgusta istega leta pa jo je prodajal po 120 dinarjev itd.⁸⁾

Zbijanje cen negativno vpliva na naše kmetijstvo. Ko obravnava ing. Oblak vzroke nazadovanja naše živinoreje, pravi: „Glavni vzrok tako počasnemu napredku in deloma tudi nazadovanju v živinoreji so gotovo krive slabe cene živine. Tudi se cene vsak čas menjajo in kmet si ne upa radi te

⁷⁾ Navedene cene veljajo za ptujski okraj. Pogosto se zgodi, da proda kmet vino ceneje kakor za 2 Din, cene v gostilni pa so običajno višje.

⁸⁾ Po vsem tem so popolnoma pojasnjene „škarje“ na račun industrije, škarje, o katerih govori „Narodno blagostanje“. (Glej II. del, op. 8). Razmerje cen leta 1913 in leta 1926, cene poljedelskih proizvodov in cene živinorejskih proizvodov, cene spomladi in cene jeseni, cene na debelo in cene na drobno, cene na trgu kmeta — producenta in cene na trgu konsumenta — med vsemi temi cenami so velike, često bistvene razlike. Samo kdor upošteva navedene razlike v cenah, si more ustvariti realno sliko o tistih cenah, ki veljajo za slovenskega kmeta.

nestalnosti podvzeti nobenih akcij za zboljšanje živinoreje. Iz tega dejstva, da kmet ne upa (veliki kmet! o. p.), deloma vsak sam tudi ne zmore (mali in srednji kmet! o. p.) veliko žrtvovati za zboljšanje živinoreje, zato tudi svoje živine ne krmi kakor bi bilo treba.⁹⁾

Komodno je naprtiti krivdo za krizo na vasi kmetovi duševnosti (konservativnosti in podobno) ter njegovemu načinu proizvodnje. Toda dokler bodo cene pridelkov nizke in prilike na trgu neugodne, tako dolgo je vsaka misel na ekonomski dvig vasi brez realne osnove. Standardiziranje, tipiziranje itd. more iti samo vzporedno s popraviljanjem cen pridelkov, ko so ti v rokah kmeta-producenta.¹⁰⁾

Kakor industrijske škarje, tako slabi nesorazmerje med cenami pridelkov v kmečkih in nekmečkih rokah (posredniške škarje) malega producenta in konsumenta. Vidimo torej tendenco v izenačevanju njunega socialnega položaja. S tem pa se gradi tudi osnova za skupno borbo kmeta-producenta ter ročnega in duševnega delavca-konsumenta.

III.

Katere so bile spremembe, ki so jih izzvale škarje na naših malih, srednjih in velikih kmetijah? Ali so te spremembe stranskega pomena ali pa se iz osnove spreminjajo vloge in karakter teh kmetij? Kakšne so socialne in politične posledice škarij za razvoj slovenskega naroda?

Ustavimo se najprej na gospodarstvu „trdne“, to je velike kmetije. Za primer naj nam služi kmetija na Koroškem na osojni strani Uršlje gore.¹¹⁾ V letih 1924—37 je imela navedena kmetija tak proračun (v dinarjih):

⁹⁾ Ing. Oblak: „Govedoreja“. Referat na banovinski anketi leta 1938.

¹⁰⁾ Tudi v državah na zapadu od nas so se vrinili med malega producenta in konsumenta posredniki — oderuhi. Francoski ekonom P. George opisuje v svoji „L'agriculture dans l'économie française“, kako velike družbe v Franciji trgujejo z mlekom; rano zjutraj ga zbirajo s kamioni po deželju, dopoldan pa ga že prodajajo v velikih mestih po 3—4krat višji ceni, kot so ga kupile. Slično je s pšenico in vinom. Avtarkija s svojimi visokimi cenami pridelkov ne koristi malemu kmetu producentu, ker mu na jesen posredniki zbijejo ceno. Zato je iluzorna misel, da je današnje stanje cen na zapadu slično predvojnemu. Kakor v domačih razmerah, tako so se tudi v velikem svetu izvršile spremembe, ki so poslabšale položaj malega producenta. Lepo pravi Mijo Mirković: „Ko sem potoval po vaseh srednje in zapadne Evrope, živel leto dni na češkem kmečkem gospodarstvu ter opazoval, kakšno je »od znotraj« življenje na nemški, italijanski, avstrijski, švicarski, francoski in belgijski vasi, sem povsod prišel do istih spoznanj. Kako denar menja, deformira in moralno degradira kmeta in kako postaja denar močnejši kot zemlja, kmet pa popolnoma brez moči proti tistemu, ki z denarjem razpolaga. (Održanje seljač kog posjeda, Zagreb, 1937, uvodna beseda.)“

¹¹⁾ Gospodar naše kmetije, kmet Kotnik iz Podkraja, je vodil knjigovodstvo od 1921 leta do l. 1937. Navedeni podatki so vzeti iz tega knjigovodstva, ki mi ga je gospodar dal na razpolago, za kar se mu zahvaljujem. — Proračune in kon-

Leto	Dohodki	Izdatki
1924	114.224	115.190
1928	173.585	168.478
1935	33.446	29.855
1937	56.021	35.731

Prvo, kar nam udari v oči, je petkratni padec dohodkov in izdatkov v letih 1928 do 1935. Izenačenost dohodkov in izdatkov je posledica novih investicij: cementiranih hlevov in gnojnic, nove žage in elektrarne.

Vire dohodkov prikaže naslednji izvleček iz knjigovodstva (v dinarjih):¹²⁾

Leto	Polje- delstvo	Živinoreja mlekarstvo	Sadjar- stvo	Gozdar- stvo	Splošno gospodarstvo	Žaga	Tuji les in sprava
1924	800	23.633	900	21.707	21.205	5.891	24.775
1928	2277	38.189	1189	99.487	6.454	18.953	—

Največ donašata torej les in živina. Dohodki iz poljedelstva so brez pomena. V splošno gospodarske dohodke in spravo so šteta posojila, ki jih je gospodar potreboval za inventacije. Zanimivo je, da so leta 1928 dohodki gozdarstva znašali trikrat več kakor leta 1935 vsi dohodki skupaj.

Izdatki so takole sestavljeni (v dinarjih):

Leto	Polje- delstvo	Živinoreja mlekarstvo	Gozdar- stvo	Splošno gospodarstvo	Hišno gospodar.	Zasebni izdatki	Posli in dninarji
1924	1970	21.270	4.392	13.573	12.584	9.871	15.972
1928	1136	23.201	30.394	35.922	15.760	19.703	25.691

Pozornost vzbujajo veliki splošno gospodarski, hišno gospodinjiski in zasebni izdatki. Med prve spadajo zemljiški davek, doklade, zavarovalnina, obresti in odplačilo dolga, dota, bira, železo, cement itd.; med hišne gospodinjiske moka, koruza in špecerija; med zasebne pa obleka, vino itd.

Leta 1928 so znašali samo splošno gospodarski, hišni in zasebni izdatki 70 tisoč dinarjev. Leta 1935 pa so vsi dohodki znašali 33 tisoč dinarjev. Kako spraviti v sklad manjše dohodke z izdatki? Prvo je prenehanje z investicijami, drugo omejevanje hišnega in zasebnega konsuma, tretje zmanjšanje proizvodnje radi nedobičkanosti. In res, v letih krize ni bilo večjih

trolo cen sem izvedel z mnogimi prijatelji in znanci, kmeti in kmeticami, učitelji in učiteljicami. Brez njihove pomoči in razumevanja bi mi bilo nemogoče priti do resničnejše in temeljitejše podobe o naši vasi. Za trud se jim na tem mestu najlepše zahvaljujem.

¹²⁾ Radi preglednosti so v tej tabeli nekateri nevažni dohodki izpuščeni. Prav tako pri strukturi preglednici izdatkov.

investicij, proizvodnja pa je zmanjšana. V „dobrih časih“ 1924—28 najdemo v rubrikah izdatkov postavke, kakor:

za cerkvene zvonove . . .	12.000—	din
za pisanke, bratu darilo . .	920—	„
za srečke	800—	„

V krizi ta znamenja kmečke širokogrudnosti izginejo.

Od kod torej petkratni padec dohodkov? Po analizi: prvič padec cen lesa in živine, drugič omejevanje proizvodnje.

Dohodki v posameznih mesecih so se gibali takole:

Leto	Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1929	9.197	12.324	11.422	6.004	29.344	24.059
1937	4.517	1.515	4.570	2.456	5.614	6.885
Leto	Julij	Avgust	Sept.	Oktober	November	December
1929	22.628	7.528	12.960	13.207	4.722	49.341
1937	4.716	12.687	1.474	2.330	2.474	5.790

Dohodki precej enakomerno dotekajo v posameznih mesecih. Vnovčevanje v jeseni in z njimi zvezana špekulacija ne prihaja v poštev, prvič, ker les in živina nista podvržena nihanju letnih cen, drugič in predvsem, ker je trdna kmetija založena z denarjem za prvo silo.

Posebno hud udarec je zadel v krizi hlapce in dninarje. Njihov zaslužek je znašal leta 1928 najmanj 40.000 dinarjev (izdatki pri „gozdarstvu“ vsebujejo v pretežni meri mezde gozdnih delavcev in „fure najemnikov“). Leta 1933 je padel njihov zaslužek na najnižjo točko, deloma zato, ker je bilo manj dela (zidarska in žagarska dela), deloma pa radi znižanja mezd.

Opazovanja na drugih velikih kmetijah so privedla do istih zaključkov. Čimbolj narašča nesorazmerje cen, tembolj nazadujejo velike kmetije. Pri Šent Danijelu nad Prevaljami je 10 posestnikov, ki imajo po 20—70 ha zemlje. Med njimi jih je sedem, ki imajo v letu 1938 manj glav živine kakor pred desetimi leti. Medtem ko mali kmet ne more zmanjšati svojega obrata, ker so mu njivice edini vir eksistence, se na velikih kmetijah omejuje proizvodnja. „Zakaj bi se trudil, če se ne splača!“

„Trdni“ kmet je prav tako kakor srednji in mali žrtev nesorazmerja cen. Njegov socialni položaj na vasi je najugodnejši, njegova duševnost se močno razlikuje od duševnosti srednjega in zlasti malega kmeta. Toda ker dela veliki kmet v mnogo večji meri kakor srednji in mali kmet za trg, je mnogo bolj podvržen v proizvodnji svojega blaga razmeram na trgu. Čim večkrat kmet kupuje in prodaja, tem večkrat je izkoriščan. In ne samo to! V dobi konjunktore si je podjetni kmet najel posojila in ga vložil v proizvodnjo. V dobi krize pa je postal žrtev svoje podjetnosti. Zadolženost na teh kmetijah je velika. Tendenca je očitna: veliki kmet pada na nivo srednjega.

IV.

Kaj pa srednja kmetija? Kako na njo vpliva nesorazmerje cen? Za primer naj nam služi srednja kmetija iz Slovenskih goric, dva km severno od Ptuj¹³⁾. Zemlje ima 13 ha, družina šteje šest članov: gospodarja, gospodinjjo in štiri otroke. Poleg družinskih delovnih moči uporablja gospodar sezonske delavce, kar da približno 460 težakov na leto. Delavce plača deloma v denarju in hrani, deloma pa jim da mesto denarja v najem zemljo, jim zorje njivo in zvozi les.

V letih 1936—37 je bil donos poljedelstva, domača poraba (za ljudi in živino) in prodaja takole:

Vrsta	Površina posevov	Donos	Konsum	Za seme	Prodano
Rž	1,5 orala	27 mernikov	24 mernikov	3 merniki	—
Pšenica	1,5 „	27 „	19 „	3 „	5 mernikov
Ječmen	0,5 „	8 „	7 „	1 „	—
Oves	0,5 „	10 „	9 „	1 „	—
Koruza	1,5 „	30 „	29,9 „	6 kg	—
Krompir	1,5 „	8000 kg	5400 kg	600 „	2000 kg
Proso	0,5 „	200 „	188 „	12 „	—
Pesa	} 0,5 „	2000 „	2000 „	—	—
Zelje		500 „	300 „	—	200 kg
Ajda	1,5 „	30 mernikov	26 mernikov	4 merniki	—
Repa	1,5 „	8000 kg	8000 kg	—	—
Detelja	1,0 „	5000 „	5000 „	—	—
Fižol	} med koruzo in krompirjem	90 „	45 „	—	45 kg
Bučno seme		160 „	160 „	—	—

Večino pridelkov konsumirajo doma. „Pet mernikov prodane pšenice je pristradanih“, je dejala gospodinja. Tudi gozd (5 oralov) krije komaj potrebe domačije. Slično je z gorico (1 oral). Vina prodajo letno 3 polovnjake. Dohodki od sadja so odvisni od sadnih letin. Največ prinaša živinoreja. Na kmetiji so 4 krave, konj, 2 vola, nekaj teličkov in večje število prašičev. V Ptuj nosijo jajca, kokoši in mleko; mleko je stalni in glavni vir dohodkov. Seštejmo letne dohodke za leti 1929—1930 in za leti 1936—37 (v dinarjih) glej preglednico na str. 397.

V letih 1929—1930 ter 1936—37 je bila proizvodnja in pridelek na isti višini. Prodajali pa so v letih 1929—1930 manj. Poleg pšenice so doma konsumirali tudi več jajc in kokoši, ker si pač ni bilo treba trgati od ust. Toda kljub temu, da so v letih 1936—37 več prodajali, so vnovčili 10.000 dinarjev manj!

¹³⁾ Lackova kmetija v Novi vasi pri Ptuj. Proračune je sestavil gospodar s pomočjo beležk o dohodkih in izdatkih. Za njegovo naklonjenost se mu na tem mestu zahvaljujem.

Vrsta	1929—1930	1936—1937
Pšenica	—	315
Krompir (2000 kg)	1500	1000
Zelje (200 kg)	320	200
Fižol (45 kg)	115	90
1 krava mlekarica	3000	1500
Tretjina para volov ¹⁴⁾	2800	1300
2 teleti	1400	600
1 velika svinja	2000	1200
7 prascev	750	420
25 kokoši	700	500
2000 l mleka	4000	3000
1500 jajc	1500	1060
Jabolka (700 kg)	1400	1050
Hruške (100 kg)	200	100
9 hl vina	5400	1800
Skupaj	25085	14135

Oglejmo si izdatke v letih 1936—37:

I. Gospodarstvo (plug, motike, galica, kovač, kolar itd.)	2120'—	din
umetni gnoj	200'—	„
II. Gospodinjstvo 100 kg soli	275'—	„
70 l petroleja	500'—	„
sladila za kavo	400'—	„
vžigalice	100'—	„
kava, frank itd.	250'—	„
milo in druge pralne potrebščine	350'—	„
kuhinjska posoda itd.	250'—	„
III. obleka in obutev	4700'—	„
IV. delavci	2000'—	„
V. davek	1235'—	„
zavarovalnina	700'—	„
dolg (obresti in anuiteta)	1100'—	„
VI. zdravnik	200'—	„
šolske potrebščine	760'—	„
skupaj	15.140'—	din

Radi stalnosti proizvodnje so tudi tekoči izdatki iz leta v leto stalni. Višje cene potrebščin v letih 1929—30 kot v letih 1936—37 zvišajo izdatke v prvem razdobju za nekaj tisoč; prav tako jih za nekaj tisoč zviša večji konsum potrebščin. Torej kmetija, katere proračun je bil leta 1930 uravno-

¹⁴⁾ Vsako tretje leto se proda par volov.

vešen, izkazuje leta 1937 kljub manjšemu konsumu in večji prodaji — primanjkljaj. To pa pomeni novo zadolžitev, nove zaostanke pri davkih in dolgovihi, predvsem pa nižji življenjski standard. Javne datjave, zavarovalnina in dolg (obresti in anuiteta), znašajo leta 1937 3000 dinarjev, torej dobro petino vseh dohodkov. Leta 1930 so znašali navedeni izdatki (dolgov takrat ni odplačeval) komaj desetino dohodkov.

Ne smemo pozabiti, da ima naša kmetija ugodno lego: ob cesti in 2 km od ptujskega trga. Največ donša tudi v letih krize mleko. Na kmetijah, ki leže 10 km od naše, že dajejo mleko svinjam, ker je mestni trg predaleč. Druge pridelke oddaljene kmetije slabše in težje vnovčujejo kot pa kmetije v bližini večjih trgov. — In naš kmet slovi kot dober gospodar! Družina z otroki vred se trudi „od zvezde do zvezde“, ne za „boljše in lepše življenje“ temveč zato, da obdrži rodno grudo. In vendar, kljub objektivnim in subjektivnim prednostim, plod njenega dela je primanjkljaj! Kaj pa ob slabih letinah, uimah, boleznih? Ko bo treba obnoviti gospodarska poslopja? Ko bodo otroci dorasli in jih bo treba oskrbeti z dotami?

Na srednjih kmetijah se v krizi ne zmanjšuje proizvodnja v toliki meri kot na velikih. Nekdaj je bila na teh kmetijah zajamčena vsakoletna proizvodnja v nezmanjšanem obsegu, (enostavna reprodukcija), proizvodnja, ki je nudila družini solidno eksistenco. Danes takih jamstev ni več. Na teh kmetijah opažamo stalno borbo za uravnoteženje proračunov. Cilj dela je ohranitev kmetije na isti višini, ohranitev življenja, ki še ni pavperizem; plod dela pa eksistenca, ki se približuje eksistenci mezdnega delavca.¹⁵⁾ Dobiček in njegova akumulacija v proizvodnji (investicije) postaja na srednjih kmetijah še bolj redek pojav kot na velikih. V obliki nesorazmerja cen in dajatev se le-ta odteka v industrijo, trgovino, promet itd.

Vendar pa so tudi pri srednjih kmetijah, kakor pri kmetijah sploh, razlike: kakovost zemlje, klima, kultura, lega itd. so danes velikega, često odločilnega pomena za kmečko gospodarstvo. Na srednji kmetiji z ohranjenim gozdom, plodno zemljo, sadovnjaki in predvsem dobrim trgov, presežek nad izdatki ni nepoznan. Haloška srednja kmetija, ki ji je glavni dohodek v vinu, pa je že zdrknila v pavperizem. Na Kočevskem, kjer je zemlja skopa

¹⁵⁾ Zbližanje življenjskih pogojev in teženj kmeta in delavca karakterizira tale primer: „Orač“, glasilo Kmečke zveze, stanovske organizacije slovenskih kmetov, objavlja marca l. 1938 pod naslovom: „Kmetu socialno (lo. p.) zavarovanje“, naslednje:

„Pri današnjih gospodarskih razmerah kmet ne more spomladi računati, kaj koliko bo za svoje pridelke dobil v jeseni. Vsa njegova pridnost in varčnost mu ne data toliko zaslužka, kolikor ga dobi slabo plačani tovarniški delavec... Nujno je, da se našim ljudem ustvari neka gotovost za čas, ko obnemorejo.“ — In v resoluciji „Kmečke zveze“, sprejeti na občnem zboru l. 1938, je tale točka: „Oblast se naproša, da takoj pristopi k reševanju socialnega zavarovanja kmečkega stanu, ki je za njegov obstoj neobhodno potrebno.“

in hribovita celo „trdna kmetija“, ne more preživljati številne družine; v ljubljanski okolici pa more kmetija, ki bi jo po površini mogli uvrstiti med male, donošati celo previšek. Vendar te razlike sliko le modificirajo, splošne karakteristike pa ne spremenijo.

V.

Preidemo na malega kmeta! V „Domoljubu“¹⁶⁾ je objavil dolenski kmet, ki ima pol grunta s slabo lego, naslednji proračun svojih izdatkov v l. 1933.:
 Prodaja 2 prašičev, skupaj 256 kg po 6,50 1660 din
 Prodaja 1 telička, 80 kg po 6 480 „
 Prodaja volov in nakup manjših; ostanek 640 „
 Prodaja, piščanci in maslo 1130 „
 Skupaj 3910 din

Nakup dveh malih prašičev 300 din
 Zavarovalnina, davek in doklade 585 „
 885 din

„Za ta znesek (3910—885=3025 din, op. ur.) smo delali dva moška in tri ženske, stari nad 18 let, celo leto. Otrok, ki so pasli in tudi pomagali, ne štejem. Pet oseb letno je 1825 delovnih dni.“¹⁷⁾ „Mezda“ na tej kmetiji znaša torej 1,70 dinarjev na dan. Res je, da z njo ni treba plačevati stanovanja in v glavnem tudi hrane ne, toda v njej so izdatki za vzdrževanje gospodarskih poslopij, „streh, plugov, voz in drugega poljedelskega orodja“ ter izdatki za obleko.

Ustavimo se pri obleki. „Indeks“¹⁸⁾ določa naslednje teoretično-zdravstvene minimalne mesečne izdatke za samskega delavca in za delavsko rodino (oče, mati in dva otroka):

	Mesečni stroški (v dinarjih)		
	I. Samski delavec	II. Del. rodina	Razmerje med I. in II.
Hrana	231,88	795,64	1 : 3
Obleka in obutev	149,41	388,47	5 : 8
Stanovanje	141,38	282,76	1 : 2
Kurjava in razsvetljava	65,55	131,10	1 : 2
Razno	58,82	149,80	10 % vseh izdatkov
Skupaj	647,04	1647,77	

¹⁶⁾ „Domoljub“, 11. VII. 1934.

¹⁷⁾ Isti vir kot v op. ¹⁶⁾. Prav tako vsi naslednji stavki v narekovajih.

¹⁸⁾ Indice, revue trimestrielle publiee en croate, francais, anglais et allemend, 1929, št. 1., Zagreb.

647,04 oziroma 1647,77 dinarjev je torej eksistenčni minimum za samskega delavca oziroma delavsko družino, ki živi v Zagrebu. Ta minimum velja v glavnem tudi za naše razmere. Realno ga doseže samo malo samskih delavcev in skoraj nobena delavska družina. V postavki za hrano samskega delavca vsebuje: 1,5 kg sladkorja, osem kg pšenične moke in tri kg govedine na mesec.

Med letne izdatke samskega delavca za obleko so všeti: ena šestina plašča (plašč za 6 let), obleka, štirje pari perila, šest parov kratkih in dva para dolgih nogavic, dva para čevljev in klobuk. Na ženo pride 80 odst. moževih izdatkov, na dva otroka prav tako. Po tem računu, ki je bolj „moralni, kot zdravstveni minimum, znašajo izdatki za obleko pri naši kmečki rodbini — pet odraslih in štirje otroci — letno okoli 10.000 dinarjev; to je trojna vrednost letnega donosa. Ali je potem še čudno, da je kmečka mladina raztrgana, gola in bosa?

Kaj je hrana? „Zjutraj žganci in mleko, kadar je več dela, pa tudi kislo zelje. Opoldne krompir in kaša, zvečer v oblicah krompir in močnik. To je naš najnavadnejši jedilni list... In dvakrat na leto po 1 kg mesa.“

Torej tudi hrana je globoko pod teoretično — zdravstvenim minimumom. Na teh kmetijah je sol dragocena začimba, ki često nadomešča mast, mesto sladkorja uporabljajo saharin, svetijo si s treskami in na ognjišču gori večni ogenj.

Dohodki našega kmeta tudi leta 1930, ko je bila konjunktura na višku, niso bili bistveno višji kakor l. 1933. „Mezda“, ki znaša v l. 1933 1,70 dinarjev, je znašala v l. 1930 2,40 dinarjev. Mali kmet pač more, naj bodo časi dobri ali slabi, le malo prodati in še to si mora odtrgati od ust. Pri njem nesorazmerje cen le povečuje bedo in ga tira v najgloblji pavperizem. Njegov osrednji problem je pomanjkanje zemlje in zaslužka. Pri njem se veže na vprašanje cen vprašanje agrarne reforme, industrializacije, splošne ekonomske in socialne preobrazbe.

VI.

Številčno razmerje med posameznimi posestnimi skupinami, ki jim je glavni vir dohodkov v poljedelstvu, je naslednje:¹⁹⁾

Bajtarji, želarji, mali kmetje itd.	(0,01— 5 ha)	61.149
Mali kmetje	(5 —10 ha)	25.960
Srednji kmetje	(10 —20 ha)	23.054
Veliki, „trdni kmetje“	(20 —50 ha)	10.140

Malih kmetov je torej največ. Skoraj polovica posestnikov pa ne more živeti od lastne zemlje ter je primorana kupovati pridelke, zlasti žito. V kolikor so vsi prebivalci vasi odvisni od splošnega življenjskega nivoja na vasi, v toliko zadene nesorazmerje cen tudi bajtarje in poljedelske delavce.

¹⁹⁾ Statistički godišnjak, 1937.

Gornji proračuni so pokazali, da so velike kmetije zdrknile na nivo srednjih, srednje pa se bližajo malim. Dohodki malih že v konjunkturi niso odgovarjali povprečni mezdi. Proizvajalcem na vasi je ostala le negativna stran proizvodnje — riziko uim in slabih letin, presežki proizvodnje pa v vedno večji meri odtekaajo drugam. Na velikih kmetijah povzročajo nesorazmerje cen ekonomsko propadanje, na malih pa zaostruje do skrajnih meja socialno vprašanje. Za velikega in srednjega kmeta je osrednji problem nesorazmerje cen, za malega pa zemlja in mezdni zaslužek. Popravljenе cene bi omilile ekonomski in socialni položaj vasi, ne bi pa rešile vprašanja večine našega kmečkega prebivalstva.

Nesorazmerje cen je torej kot „tiha voda, ki globoko dere“ izpremenilo vas v ekonomskem in socialnem pogledu. To nesorazmerje je poleg nizkih mezd postala najbolj običajna, sodobna oblika tlake in desetine. Zbližanje v socialnem pogledu zbližuje vas v političnem pogledu in odpira perspektive kmečkega pokreta. V pomoč temu pokretu, ki sicer terja prilagoditev ekonomskemu, socialnemu in političnemu položaju in razvoju slovenskega naroda, more biti pokret hrvaške, srbske in bolgarske vasi.

Tendencia naraščajočega nesorazmerja cen spreminja tudi gospodarsko strukturo slovenskega naroda. Kajti kmet je tista sila, po katerem položaju, volji in zrelosti se meri položaj, volja in zrelost slovenskega naroda. Tendencia nivelizacije posedujočih in neposedujočih pa ustvarja novi temelj političnemu življenju Slovencev.

Jože Kerenčič

Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih gorica

Čigavi so vinogradi?

Vinogradi dajejo osnovni značaj zemljiško-gospodarski strukturi Jeruzalemskih goric. Merijo 1363,2 ha ali 21,65 odst. celotne produktivne površine v Jeruzalemskih gorica. Izmed vseh 1417 lastnikov, ki imajo v Jeruzalemskih gorica zemljo, nima vinogradov 249 lastnikov. Zemljiška gospodarstva 1168 lastnikov imajo poleg ostalih zemljiških kultur v Jeruzalemskih gorica tudi vinograde. Podrobneje je to razvidno iz preglednice na str. 402.

Celih 22,37 odst. lastnikov iz Jeruzalemskih goric je brez vinograda.²⁴⁾

²⁴⁾ 5 lastnikov iz Jeruzalemskih goric, ki imajo vinograde v sosednjih naseljih, tu ni upoštevanih.

Bivališče lastnikov	Število lastnikov	Ima vinograde		Brez vinogradov	
		število	%	število	%
Jeruzalemske g.	733	569	77.63	164	22.37
sos. kmečka nas.	468	407	86.97	61	13.03
Ormož—Ljutomer	98	85	86.73	13	13.27
ostala Slovenija	61	54	88.52	7	11.48
ostala država	16	13	81.24	3	18.76
izven države	41	40	97.56	1	2.44
skupno	1417	1168	82.44	249	17.56

Med ostalimi lastniki zemlje v Jeruzalemskih gorica h nima tu vinogradov 12.43 odst., in to v razmerju, da je sorazmerno manjši odstotek brez vinogradov, čim bolj je bivališče oddaljeno od Jeruzalemskih gorica. Izjema so lastniki iz drugih predelov države.²⁵⁾

Vinogradi 1168 zemljiških gospodarstev z vinogradi v Jeruzalemskih gorica h so različne velikosti, kar je podrobno razvidno iz sledeče preglednice:

Bivališče lastnikov	Štev. last.	Ima vinogradov ha											
		do 0,5	0,5-1	1-1,5	1,5-2	2-3	3-4	4-6	6-10	10-15	15-20	20-30	na 430
Jeruzalemske g.	569	317	165	53	13	11	3	2	2	1	1	—	1
sos. km. naselja	407	203	122	43	14	19	—	4	1	—	—	—	1
Ormož—Ljutomer	85	19	19	11	8	11	2	2	5	4	3	1	—
ostala Slovenija	54	11	19	6	3	9	3	1	1	—	—	1	—
ostala država	13	6	5	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—
izven države	40	6	3	2	4	3	2	4	8	6	1	—	1
skupno	1168	562	333	116	42	53	10	13	17	12	5	2	3
v %	100	48,13	28,52	9,94	3,60	4,54	0,85	1,11	1,46	1,02	0,42	0,17	0,26

Izrazito prevladujejo mali vinogradi, saj je skoro polovico velikih le do 0.5 ha, odnosno tri četrtine vseh je velikih le do 1 ha. Vinogradov nad 4 ha velikosti je 52 (4,44 odst. vseh). Pri teh vinogradih prevladujejo lastniki izven Jeruzalemskih gorica h (45) pred onimi iz Jeruzalemskih gorica h (7). Pri lastnikih izven Jeruzalemskih gorica h so vinogradi povprečno znatno večji kakor pri lastnikih iz Jeruzalemskih gorica h. To je podrobneje razvidno iz primerjave med številom lastnikov in med celotno površino vinogradov, kakor jo kaže prva preglednica na str. 403.

Izrazito prevladujejo večji vinogradi pri lastnikih iz Ormoža—Ljutomera, ostale Slovenije, najbolj pa pri lastnikih izven države.

²⁵⁾ Med njimi so večinoma izseljenci iz Jeruzalemskih gorica h, ki so ostali lastniki zemlje v Jeruzalemskih gorica h.

Lastniki			Vinogradi	
bivališče	število	v %	v ha	v %
Jeruzalemske g.	569	48.72	415.7	30.49
sos. km. naselja	407	34.85	336.6	24.69
Ormož—Ljutomer	85	7.27	261.0	19.14
ostala Slovenija	54	4.62	97.3	7.14
ostala država	13	1.11	19.1	1.41
izven države	40	3.43	233.5	17.13
skupno	1168	100.0	1363.2	100.0

Med 52 gospodarstvi zemljiške gospode, ki ima v Jeruzalemskih gorica h vinograde nad 4 ha velikosti, je 7 gospodarstev cerkvenih ustanov (od tega 2 župni cerkvi, 1 škofija, 4 samostani), 1 gospodarstvo upravnih občin, 9 gospodarstev baronov, grofov, vojvod, 35 gospodarstev druge zemljiške gospode. Podrobneje kaže to sledeča preglednica:

Lastniki zemljiških gospodarstev z vinogradi nad 4 ha					
Bivališče	število	cerkve	upr. občine	grofje itd.	druga gosp.
Jeruzalemske g.	7	1	—	—	6
sos. km. naselja	6	1	—	—	5
Ormož—Ljutomer	15	1	1	1	12
ostala Slovenija	3	—	—	1	2
ostala država	1	—	—	1	—
izven države	20	4	—	6	10
skupno	52	7	1	9	35

Ti lastniki imajo v Jeruzalemskih gorica h 1695.0 ha celotne produktivne površine, to je 26.92 odst. celotne produktivne površine Jeruzalemskih goric. Podrobneje kaže to sledeča preglednica:

Bivališče	Število	Imajo celotne površine ha				
		cerkve	upr. obč.	grofje itd.	druga g.	skupno
Jeruzalemske g.	7	46.3	—	—	199.3	245.6
sos. km. naselja	6	124.1	—	—	46.1	170.2
Ormož—Ljutomer	15	26.2	24.1	161.1	412.7	624.1
ostala Slovenija	3	—	—	47.2	52.2	99.4
ostala država	1	—	—	33.7	—	33.7
izven države	20	170.1	—	123.5	228.4	522.0
skupno	52	366.7	24.1	365.5	938.7	1695.0
% celote	3.67	5.82	0.38	5.81	14.91	26.92

Vinogradov pa imajo ti lastniki 577.5 ha odnosno 42.37 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica h, kar v podrobnosti kaže sledeča preglednica:

Bivališče	Število	Imajo vinogradov ha				
		cerkve	upr. obč.	grofje itd.	druga g.	skupno
Jeruzalemske g.	7	6.8	—	—	77.9	84.7
sos. km. naselja	6	36.2	—	—	25.1	61.3
Ormož—Ljutomer	15	13.6	5.5	29.6	132.2	180.9
ostala Slovenija	3	—	—	20.8	11.6	32.4
ostala država	1	—	—	12.6	—	12.6
izven države	20	72.7	—	56.1	76.8	205.6
skupno	52	129.3	5.5	119.1	323.6	577.5
v % celote vin.	4.44	9.49	0.40	8.74	23.74	42.37

Teh 52 zemljiške gospode ima v Jeruzalemskih gorica h toliko zemlje kakor vsi lastniki iz Jeruzalemskih gorica z gospodarstvi do 10 ha in jih je 627. Vinogradov pa ima teh 52 zemljiške gospode v Jeruzalemskih gorica h znatno več (577.5 ha), kakor vsi ostali lastniki vinogradov, ki bivajo v Jeruzalemskih gorica h in jih je 562 ter imajo vsi le 331.0 ha vinogradov, odnosno ima 52 zemljiške gospode v Jeruzalemskih gorica h toliko vinogradov, kakor vsi ostali lastniki iz Jeruzalemskih gorica (562) in iz sosednjih kmečkih naselij (401), torej skupno 963 lastnikov s 606.3 ha vinogradov.

To je le največja zemljiška gospoda, ki je lastnica zemljišč v Jeruzalemskih gorica h, kjer merijo samo vinogradi nad 4 ha velikosti.

Razen teh ima v Jeruzalemskih gorica h zemljišča še 14 cerkvenih ustanov (5 iz Jeruzalemskih gorica, 4 iz sosednjih naselij, 1 iz Ormoža, 2 iz Maribora, 2 izven države — samostana) skupno 67.1 ha (od tega 24.9 ha vinogradov), 3 denarni zavodi (2 iz Ormoža—Ljutomera, 1 iz Maribora) skupno 38,0 ha (od tega 6.8 ha vinogradov), 1 upravna občina iz Ormoža skupno 15.2 ha (od tega 2.7 ha vinogradov) ter ostala zemljiška gospoda iz Ormoža—Ljutomera, iz ostale Slovenije, ostalih predelov države in izven države, skupno 162 lastnikov zemljišč odnosno 138 lastnikov zemljišč z vinogradi, ki imajo skupno 503.1 ha (od tega 169.9 ha vinogradov).

Skupno ima ta zemljiška gospoda (poleg 52 z največjimi zemljišči) v Jeruzalemskih gorica h 180 zemljišč odnosno 156 zemljišč z vinogradi, ki merijo 623.4 ha, od tega 204.3 ha vinogradov.

Vsa zemljiška gospoda pa ima v Jeruzalemskih gorica h 2318.4 ha zemlje, to je 36.82 odst. vse produktivne površine Jeruzalemskih gorica. Ta gospoda ima 781.8 ha vinogradov, to je 57.36 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica h. Od tega je samo cerkvene zemlje 433.4 ha ali 6.88 odst. vse produktivne površine, odnosno 154.2 ha vinogradov ali 11.32 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih gorica h (samo cerkve izven naše države — 5 samostanov in 1 škofija — imajo v Jeruzalemskih gorica h 182.0 ha zemlje, od tega 78.6 ha vinograda!). Grofovske pa je 365.5 ha površine ali

5.81 odst. vse površine, odnosno 119,1 ha vinogradov ali 8.74 odst. vse površine vinogradov v Jeruzalemskih goricah.

Čigavi so torej vinogradi?

Od vseh vinogradov v Jeruzalemskih goricah ima gospoda 57.36 odst. (cerkve 11.32 odst., grofje 8.74 odst., drugi 37.30 odst.), 397 okoliških kmečkih družin 19.62 odst., 557 kmečkih družin iz Jeruzalemskih gor 23.02 odst.

(Nadaljevanje bo sledilo.)

P O R O Č I L A

Še dve, tri o naših „tujkah“ ...

O domačinkah nič ne veš?

O tujkah kaj zakroži!

Gospod R. Rehar je v ljubeznivi oceni mojega prevoda Reymontove „Komedijantke“ (Obzorja, str. 272) pripomnil: „oporekati pa moramo njegovemu nepotrebnemu uporabljanju nemških spakedrank (fajn, truga, špas, špendati itd.), ki jih je slovenski književni jezik že davno izločil, in mnogoštevilni navlaki tujk, katere bi bil mogel docela ustrezajoče ponašiti.“ Tako pisanje je pri nas običajna, zelo razširjena metoda, s katero pride človek na lahek način do cenene slave strokovnjaka v jezikoslovnih vprašanjih, in zaslužnega rodoljuba, ki budno pazi na čistoto svoje ljube materinščine. Komur je purgirana in normalizirana, brezbarvna enoličnost jezika ljudskošolske čitanke ideal književnega jezika, naj vzame na pr. v roke Župančičev prevod Davida Copperfielda in se ob njem zamisli v probleme današnje književne slovenščine. Ali bo potem tudi rekel, da to, kar piše Župančič, ni „slovenski književni jezik“? Več ko sto let je že preteklo, odkar je naš Čop zapisal, da ga naj oni, ki je zaverovan v fantom čistega jezika brez tujk, gre iskat med avstralske divjake, pri nas pa se še vedno oglašajo ljudje, ki govorijo o nepotrebnih tujkah, pa pri tem ne ločijo golih konštatacij slovnice od umetniških zahtev stilistike. Tem treba pokazati, da je fatalna zmeta, če mislijo, da nam bo stilistiko, ki je nimamo, nadomestila slovnica, o kateri menimo, da jo imamo — celo v mezincu.

Gospod R. Rehar je bil na pravi sledi, ko je bistro opazil, da „je moč ‚Komedijantke‘ mnogo bolj v upodobitvi gledališkega okolja in kolektiva, kakor pa v izoblikovanju osrednjega lika, Janine Orlowske“. Prav ta „upodobitev gledališkega okolja“ pa je za prevajavca težak problem, za slovenskega še dvakrat težak. To okolje je namreč potujoče, sezonsko gledališče, ki ga Slovenci ne poznamo. Mi imamo samo svoje stabilno „gledališče“, ki ga resda včasih skuša izpodriniti „teater“, k nam prinesen od raznih kranjskih Osipov, ki ne vejo, kaj beseda „teater“ v živi slovenščini pomeni. Kolektiv, da se poslužim tudi jaz te moderne tujke — pa brez zamere, g. Rehar! — Reymontovega romana je svojevrsten stan s svojevrstnim življenjem in svojevrstnim jezikom, ki sega že v nižine argota. Možje v takem stanu, posebno če jih zgrabi kak afekt, nikakor ne govorijo kakor kanoniki, ženske ne kakor uršulinke! To njihovo značilno plat

mora prevajavec na kak način pokazati tudi v prevodu — sicer je njegovo delo samo primitivna domača ali šolska naloga kakšnega srednješolca. In še v tem kolektivu je toliko različnih jezikov, ki so izraz različne izobrazbe, različnega socialnega položaja, različnega temperamenta, različne starosti. Da to delo ne gre brez tujk, je jasno kakor beli dan. Kritiki, ki se tega prevajavčevega položaja zaveda in ki skuša biti pravičen, bi torej vseh teh tujk ne smel na splošno obsoditi, ampak v vsakem posameznem primeru dokazati, da je kakšna določena beseda napačna, ker ne odgovarja na pr. izobrazbi, značaju, razpoloženju govornika ali situaciji. Vzemimo primer, da bo stvar bolj jasna. Pokojni monsignor Dr. Jože Debevec mi je v prevodu „Kmetov“ (I, 180) pograjal stavek „Bil si menda pri fajmoštru?“ — češ, da zveni premalo spoštljivo, da bi bilo boljše „...pri župniku?“ Toda ves kovačev značaj in njegovo trenutno razpoloženje je tako, da bi celo bilo najboljšo zapisati „...pri farju?“ Kovač pač govori, kakor mu pride na jezik, in prav nasproti župniku nima ne volje ne povoda, da bi se z izbrano besedo kako potrudil. In tuje so v vseh jezikih — ne samo v našem — s svojim prirojenim pejorativnim okusom tako silno dobro došle, kadar je treba izraziti kaj omalovažujočega, prezirljivega, porogljivega. Prav zato sem v istih „Kmetih“ (I, 72) v Borinova usta položil besede: „No... tiste kovačeve cajtengle!“ — s katerimi nešolani Borina zafrkne druge, ki mu s svojim govorjenjem o „časnikih“ pod nos drgnejo svojo višjo izobrazbo. In v „Komedijantki“ razjarjena gledališka igralka ne našobi posebej ustnic, da bi svoji direktorici rekla „Opica!“ ampak kratkomalo blekne „Afna“, drugič pa markira nekaj višje izobrazbe z delno poknjženo obliko „afinja“. To namreč ni gledališče, na katerem z visokega koturna zvenijo gladki verzi ali izbrane besede iz ust bogov, boginj, kraljev, vitezov in dvorjanov, ampak čisto navadna „šmirá“, na kateri živi in uživa svoje življenje masa, ki govori svoj jezik. In v čim večji meri postaja masa pismena, tem bolj gineva meja med njo in izobrazenci, v tem večji meri dobiva masa s svojo živo govorico vpliv na knjižni jezik. Ta pojav, ki je eden izmed pojavov splošne kulturne nivelizacije, se lahko opazuje ne samo pri nas, ampak tudi pri jezikih, ki so mnogo bolj razširjeni in imajo tudi mnogo večjo in dalje v prejšnja stoletja segajočo tradicijo.

Ne sme se dalje prezreti, da je mnogo teh „tujk“, posebno onih, ki koreninijo v obeh starih klasičnih jezikih, grščini in latinščini, skupna last vseh onih narodov, ki so po katoliški cerkvi in po renesanci postali dediči antične kulture. V teh jezikih so že tako strnjene z duševnostjo, ki jih je ustvarila in ki jih nosi, da se že davno ne morejo več smatrati za tujke. In enotna civilizacija in kultura, ki v vedno večji meri zasega čim večje kroge sicer različnih narodov in jezikov, ustvarja vedno nove besede, ki so sicer posameznemu članu te skupine tuje, v celoti pa domače, nekaka skupna vez, ki spaja najrazličnejše elemente. To je oni „neoevropizem“, o katerem je že davno govoril Miklošič, ki ga je opazil na evropskih jezikih, ki se na podlagi skupne kulture med seboj vedno bolj bližajo in silijo v nekak skupen jezik. Mirno ga preko Evrope lahko raztegnemo na vse one dele sveta, ki so pod vplivom evropske kulture. Če govori sveto pismo o času, ko bo „ena čreda in en pastir“, lahko k temu še mirno dodamo: „in en jezik“!

Strah pred tujkami in nekako sovrašтво do njih izhaja iz premajhnega poznanja sil, ki ravnaajo razvoj vsakega jezika, in iz malodušnosti, ki podcenjuje notranjo moč vsakega živega jezika. Tak strah se kajpada lahko najprej pokaže med ljudmi, katerih jezik ima med drugimi majhno veljavo. Veliki narodi takega strahu ne poznajo. Vzemimo na pr. v roke najnovejši, veliki angleški slovar, ki ga je

sestavil H. C. Wylid. V posebnem dodatku ima sestavljene najmoderneje angleške besede, ki jih njegove prve izdaje še nimajo. Že na prvi pogled vidimo, da so tujke v ogromni večini, in da sta med njimi posebno značilni dve skupini. Iz ruščine je angleščina prevzela ne samo besede, kakor kolchoz ali nep, ki so omejene samo na Sovjetijo, ampak tudi bezbožnik, kulak, udarnik in subotnik, ki se rabijo tudi za označbo razmer in reči izven Rusije, iz nemščine pa ji je najnovejši čas dal samo tri: burg, gestalt, schadenfreude. Vsa ruska skupina je vzeta iz enega edinega področja, nemška pa kar iz treh: turističnega, filozofskega in političnega.

Že sama definicija „tujka“ spravi slovnicaarja v zadrego, ker je pri nji odločilen koeficient čas, ki se ne da točno določiti. Kar je ob prevzemu še bilo tujka, postane po splošni rabi domačinka — koliko pa je treba časa za to, je težko reči. Vzemimo na pr. našo besedo krompir, ki je prišla k nam iz nemščine (iz „Gruadbirn“, iz česar so tudi narečja na vzhodnem severu Francoske naredila popolnoma enako se glaseči „krompir“). Kedaj je prišla k nam, ne vemo točno povedati. Toda že 1817 so nam namestu nje priporočali domač tolminski izraz podzemljica, in znani nabiratelj slovenskih rastlinskih imen J. Medved, je v Novicah celi dve leti (1845, 1846) priporočal zanj korun. Pa ni vse skupaj nič pomagalo, tudi ne dejstvo, da ga je naš botanik Cilenšek že 1892 ožigosal kot „popačeno tujko“. In mnogi med nami še danes imajo čaj za rusko, torej vsaj slovansko besedo, ki jim je ljubša ko po nemščini posneti „tê“, ker ne vejo, da sta obe besedi iz kitajščine, iz dveh njenih različnih narečij, torej obe — tujki.

Namestu, da tujke preganjamo, bi jih morali vsaj pravilno rabiti. Toda neverjetno je, koliko se ravno v tej reči pri nas greši. Če beremo natisnjeno ekspanzar, nam. ekspanzer, imamo sicer mogoče opraviti s tiskovno napako, ki je ušla korektorjevemu svinčniku, težko pa je tiskovna napaka bibliografsko nam. bibliofilsko, ali Itaka nam. Atika. In že celo ni tiskovna napaka provincialalen, če beremo par vrstic za tem provincializem. Če zapiše, nekdo, ki se nikoli ni učil grščine, paralelizirati, pa naj, ni pa potrebno, da mu na to pot sledijo ljudje, ki so se učili, ali vsaj morali učiti grščine celo tudi na univerzi. Take tipične, med Slovenci zveržene tujke so še na pr. odisejada, onomatopoezija, štimpendija, tragos, sexagesinarij. Takih oblik drugi jeziki ne poznajo, čeprav so jim znane zveze, kakor na pr. „fatalna usoda“, ali da bo to vprašanje rešeno v etapah in sicer (!) „postopoma“, ali da stoji kaj „v dolbini niše“ in da je kaj „notorično znano“. Ti primeri kajpada niso izmišljeni; jaz se pri tem naštevanju ravnam po načelu, da se sicer greh pove, grešnik pa ne, da se lahko drugi nad tem zamislijo in pazijo. Če bi imenoval grešnike, bi se marsikdo čudil nad imeni, ki bi jih čul. Eno izjemo pa menda smem riskirati: sama „Obzorja“ pišejo (str. 261) potencioniran, in zaman si tarem glavo, iz katere prekmurske vasi je prinesena tepsija, ki jo je prav tam (str. 67) zapisal M. Kranjc. (To je menda tista reč, ki ji na desnem bregu Mure pravimo pundvica?)

Strah — prazen! — pred tujkami, in naivno mnenje, da se dajo vse tujke „docela ustrezajoče ponašiti“, kakor piše g. Rehar, poganja včasih prav čudne cvetke. Tako je strah pred tujko masiven zakrivil, da beremo „Samostan s svojimi gmoznimi zidanimi in mogočnim stolpom“, strah pred tujko format pa, da beremo o Mariji Stuart in angleški kraljici Elizabeti: „za prekrasno stopnjevano igro tega sestrskega boja je izbrala zgodovina dve protiigralki največje obsežnosti“ in „navzlic svojima prekomernima obsegoma sta ti dve ženski vendarle ženski“ ...kakor da tukaj ni govor o dveh kraljicah, ampak o dveh mesaricah!

S te strani je tudi naš uradni „Slovenski pravopis“ prav zabavno, vsega priporočila vredno branje; večja izdaja seveda bolj ko poznejša, manjša. —

Stritar (VII, 157) opisuje v svojih spominih na Levstika, kako sta hodila krompir peč in pravi: „Nato sva korakala v bližnji gozd na pripravno mesto. Tam mi je zopet molče z roko odkazal parobek, naj sedem nanj ter mirno čakam.“ Oktobrska številka neke slovenske revije pa ima na svojem ovitku sliko s podpisom „Na parobku gozda“. Stritarju, Levstiku in vsem našim „slovarščekom“ beseda parobek pomeni štor, samo našim novejšim pisateljem je postala tujka, ki ji ne vejo več pravega pomena ter v njej nekako akustično slutijo pomen „rob gozda“ ali kaj vem kaj. Prava pikanterija je v resnici v tem, da smo v svoji strašni zaskrbljenosti zaradi tujk v našem jeziku začeli zgubljeni čut za domačinke in njihov pravi pomen, da so nam torej domače besede postale tuje. Ta primer nikakor ni osamljen. Pri nas se zamenjavajo besede kakor na pr. trs in trst, očarati in razočarati, srborit in razborit. Tudi tukaj ne bom imenoval grešnikov — že zaradi tega ne, ker so med njimi ljudje, katerih življenjski poklic in naloga je, da bi naj svoje rojake učili — pravega jezika! Če se takšne reči godijo na zelenem lesu...? Kam plovemo?

Iz vsega tega bi nekako posneli sledeče. Ali je kakšna beseda v slovenščini tujka, o tem se naj prerekajo slovnicearji! Ali se kakšna beseda sme zapisati, o tem odloča — stilistika. Slovnica in stilistika pa nikakor nista eno: kakšen stavek je lahko slovnično popolnoma pravilen, stilistično pa prava grozota! S samim suhim umom pa pri tej reči ne bomo nič opravili, pri reči, ki ni samo stvar glave, ampak tudi srca, skratka, ki je ena onih odlik, ki človeka razlikujejo od živalstva, ki se s svojim „jezikom“ tudi po svoje sporazumeva.

Dr. Joža Glonar

Nekaj besed o narodnih pravljicah.

Janko Glaser je v 5—6 številki „Obzorij“ t. l. načel nekaj osnovnih vprašanj našega mladinskega slovstva sploh in predvsem pribil dejstvo, da tudi za mladinsko delo „veljajo isti zakoni logike in psihologije itd., kakor za vsako drugo literarno delo“ in da „mora biti tudi mladinski pisatelj umetnik“, kar pri nas na žalost ni samo po sebi umljivo.

S tem svojim člankom pa je Glaser načel prav važno, pri nas jako zanemarjeno vprašanje pravljic sploh, konec koncev pa tudi vprašanje vse čisto imaginativne, „fantastične“ literature, ki jo danes mnogi radi stvarnosti in realizma kratkomalo odklanjajo. Sicer se čisto brez pridržka pridružujem mnenju, da umetnik ne sme bežati iz realnosti v svoj namišljeni svet in se potem še čutiti vzvišenega v svoji samotni duševnosti, nasprotno: zgodovina nam daje nešteto primerov za dejstvo, da so vprav veliki umetniki zelo intenzivno odgovarjali na pretresljaje svoje dobe. Takšen je bil n. pr. Goya, ki nam pa obenem tudi dokazuje, da fantastičnost sama po sebi še ne pomeni bega iz realnosti. Njegove fantazije so plod intenzivnih doživetij, ki so imela zelo realne in brutalne vzroke.

Tudi narodne pravljice so tvorbe z notranjo logiko, ki jo pogostokrat brez težave razumemo iz njihovega nastanka in namena. Motivi mnogih med njimi so romali skozi sto in tisočletja od dežele do dežele in se na značilen način spreminjali. Za nas pa je vsekakor važno vprašanje psihološkega ozadja pravljic, saj jih še danes podajamo deci, le pregostokrat s premalo kritike. Pravljice tipa „Tisoč in ene noči“, ki nikakor niso za otroke, so sicer zanimive in lepe, za nas pa manj pomembne.

Narodne pravljice so torej v glavnem namenjene deci in so temu primerno prilagojene otroški duševnosti; saj je jasno, da je tudi poslušalec sodeloval. Otroška psiha pa je živo fantastična, vase obrnjena, pampsihična, ki vidi v vsem svetu odraz svojega lastnega življenja. Ko projicira, projicira navzven.

Nekateri pravljичni motivi so zabavali nepregledne generacije otrok. Omenjam samo motiv o Indiji Koromandiji, kjer človeku ni treba delati in mu pečena piščeta kar sama letijo v usta. Tu je psihološko ozadje vsakomur takoj razumljivo, „Wunschtraum“ tu ne potrebuje razlage. Finejši pa je zelo značilni motiv Rdeče Kapice. „Le petit Chaperon rouge“ je na svoj način prava mojstrovina. „Rdeča“ je Kapica seveda zato, ker je rdeča barva primitivcu in otroku priznana draga. Motiv Rdeče Kapice je motiv ljubkega otroka, ki vedro in naivno stopica med črnimi nevarnostmi sveta, in ki ga vendar vedno varujejo neke višje sile do „happy end“-a. Ta motiv zbuja sočustvovanje tudi pri odraslih ljudeh. Saj je v bistvu isti motiv zelo mojstrsko nešteto krat variiral — Charlie Chaplin. V njegovih filmih je pogost tudi motiv Pepelke, lepe in ljubke, po krivici zapostavljene deklice. A umetnik sam je z Rdečo Kapico brez dvoma bolj v sorodu, kakor bi človek na prvi pogled misli. Mož Charlie Chaplin je namreč v bistvu dober otrok med modernimi, mehaničnimi in brezdušnimi pošastmi sodobnega sveta.

Na brez primere nižjem umetniškem nivoju so priljubljene filmske pravljice Walta Disneya. Vseeno ima tudi njegova Miki Miška s tremi prašički vred predpodebe v prastarem, ljudskem motivu zvitega pritlikovca, ki ukane in premaga neumnega velikana, kakor je to storil že David z Golijatom in Ulis s Polifemom. Prav isti motiv je v pravljicah o bratcu palčku, o mačku v škornjih in nešteti drugih. Treba je pripomniti, da je ta motiv zelo pogostokrat radi nekih vzrokov precej nesimpatično obdelan. Pritlikavci se v svojem boju proti velikanom poslužujejo tako krutih sredstev, da se dogajanje v pravljici večkrat upira našemu človeškemu čustvovanju. Motiv zvitega palčka pa vendar zelo ugaja samoljubju otrok, in ne samo teh. Drugo, čeprav sorodno psihološko ozadje čutimo v junaških pravljicah o hrabrih dečkih-kraljevičih in vitezi. Večkrat so neranljivi kakor Ahil ali Siegfried, včasih imajo čudežne meče, prstane, ki jih varujejo, in podobno. Vsa ta sredstva jim iz človeškega stališča prav za prav jemljejo vsako zaslugo, vendar ti junaki od vsega začetka niso ljudje, temveč najmanj polbogovi, sorodniki prastarih poganskih bogov sonca (n. pr. Mitra, ki mu je posvečen Mitrej v Ptuj). Ti bogovi so prvotno inkarnacije sonca, ki v naivni predstavi človeka iz severa premaguje pošasti noči in teme. Te bogove je rodil čut manjvrednosti, ki so ga primitivnemu človeku vsugerirale silne elementarne, povsem amoralne prirodne sile. Mogoče živi ta prastari čut manjvrednosti še v modernem klicu „po močni roki“, ki bo na mah, na čudežen način odpravila vse tegobe tega sveta! V celem so nam pa pravljice o junakih danes manj razumljive in nas toliko več ne ganejo; oboževanje junakov nam na splošno ni več toliko potreba. Drugačna pa je stvar z demoni narodnih pravljic, s svetom čarovnic, strahov in zmajev, pa tudi z rahlo erotično pobarvanim svetom vil rusalk, rojenic in sojenic. Kraljevič Marko se bojuje z vilo! Te vrste pravljice vsebujejo večkrat zelo elementarna doživetja narave in njenih temnih, izvenčloveških sil. Brez vzroka človeka ščitijo ali pa mu strežejo po življenju, zato pa je tudi v boju z njimi vsako sredstvo dovoljeno. Odtod tudi nečloveška krutost v nekaterih pravljicah. Nam se zdijo ljudje, ki so še pred stopetdesetimi leti (in manj!) mučili in sežigali čarovnice, silno kruti. Mnogi izmed njih pa so bili brez dvoma le barbarski, čisto neprosvetljeni ljudje. V njihovih čustvih in predstavah je živel še silen strah pred nepreračunljivimi silami prirode in po njihovem mnenju je bila čarovnica služabnica in

varovanka teh amoraličnih, temnih sil, zato zanjo zakoni človeškosti niso veljali. Vera v čarovnice tudi danes v Evropi še ni povsem izumrla, tudi pri nas v Sloveniji ne. Temu se ne smemo čuditi. Humanistično in racionalno osemnajsto stoletje z uvedbo svojih precej maloštevilnih šol nikakor ni moglo izbrisati večstoletnih predstav ljudske fantazije, saj niti mnogo starejše krščanstvo v ljudski fantaziji nikakor ni zmagalo nad temi temnimi elementi. V ljudskih pravljicah imamo take, v katerih nastopa hudobec kot reprezentant narave in docela enakovreden nasprotnik kakšnega svetnika, če že ne same Matere božje. Silno zabavna in značilna je narodna pesem (iz Glaserjeve zbirke), v kateri Ježušček milo prosi pošastno ribo Faroniko, naj se vendar usmili sveta in naj ga ne pokonča, čeprav bi moral biti po vseh krščanskih predstavah vsemogočen Bog, ki ne prosi, temveč kvečjemu ukazuje!

Vendar imajo tudi demonske pravljice pogostokrat (posebno v obrušeni, do nas dospeli obliki), svoj globoko človeški pomen. Strahovi, škrti, čarovniki in pošasti večkrat niso le personifikacije elementov, temveč posebljena duševna ali tudi psihofizična stanja, razpoloženje, ki jih je pripovedovalec projiciral v svet pravljicnih postav. Pripovedovalec pravljic pripoveduje de facto o sebi, o svojih duševnih stanjih in je v tem primeru popolnoma vseeno, ali je v resnici veroval v eksistenco vil in strahov ali ne. To je izredno subjektivni svet, ki pa je seveda sam tudi odvisen od bolj objektivnega sveta poslušalcev in pripovedovalčevega občestva sploh. Boj z zmajem v tem primeru ni boj proti kakšnim objektivnim nevarnostim ali nezgodam, temveč mogoče boj proti temnim silam globoko preplašene lastne notranjosti. Ta subjektivni boj se tudi ne konča vedno z zmago svetlih sil. Ljudski pripovedovalec je bil namreč pravi umetnik in ni lagal, temveč je podal svojo duševnost čisto po resnici. Svetle sile sicer običajno zmagujejo, toda pred dosego zmage se dogajajo takšne strahote, da nam postane pravljica pogostokrat naravnost neužitna. Točno se spominjam, kakšno živo negotovanje so mi v otroških letih vzbujala mesarjenja in grozotne kazni „hudobnih mačeh“ itd. Trdim, da ti čudni elementi iz pradavnine v naših pravljicah za otroke niso prav nič potrebni in bi brez vsake škode lahko izostali. Celo izvrstni Milčinski se v svojih pravljicah strahotam ni docela izognil, n. pr.:

„Opolnoči je prišla pošast. Zgrabila je spečo deklino in zavriskala: „Dekle, hoj, hoj! Hodí plesat z menoj!“ In je plesala ž njo, da so se ji odbrusile noge in za nogami se ji je odbrusil život, in ko je petelin oznanil dan, je ni bilo več kakor sama glava, ki je režala od bolečin.“ (Tolovaj Mataj in druge slovenske pravljice, str. 80.)

Spomnim se na stari pripovedniški motiv, ki ga nahajamo v Boccacciovem Dekameronu. Deklica ima ljubimca, ki njenim bratom ni po godu, zato ga počakajo v gozdu, ubijejo in zakopljejo. Deklica pa najde mrliča, si odnese ljubimčevo glavo domov in jo pokoplje v cvetličnem loncu, kamor posadi cvetlico, ki jo skrbno neguje in ob katere duhu se napaja. Končno umre od žalosti. Zelo sem se začudil, ko sem v poznejših letih opazil, da je ta grozni motiv uporabil mojster pravljice Andersen, ki pa je konec poetično spremenil. Iz drobnih cvetic na loncu vstanejo ponoči drobni duhovi, ki maščujejo umorjenčevo smrt. Vendar pa tudi Andersenu ni uspelo, da bi popolnoma počlovečil ta stari italijanski (ali bog ve čigav) motiv.

Brez dvoma vzbujajo takšne temne, strahotne predstave po zakonu o kontrastih le še večjo željo po življenju, a le barbar bo radi občutka življenjske popolnosti uporabljal takšne motive, kakršni so umori staršev, otrok, mesarjenja in muke. Vsega tega pa je v ljudskih pravljicah več kot dovolj. Otrokom so

strahote večkrat po godu, ker je otrok zelo egocentričen, neodgovoren in ga odmev iz pradavnine pogostokrat ne moti. Moral bi pa motiti odraslega pripovedovalca, posebno če ni (kakor v predelavi Milčinskega), umetniško niti potreben, niti motiviran. To je v resnici poklon pred psiho ljudi, ki so se v davnini naslajali ob človeških žrtvah, ki bi še danes z navdušenjem gledali obešanje in razčetverjenje žrtev justice (kakšna morala!) in ki ob izrednih prilikah (vojna) tudi vselej dokažejo, kako površno sta se jih dotaknila humanizem in civilizacija.

Trdim, da takšne strahote nikakor niso za otroke. Objektivnim strahotam se seveda tudi v življenju ne moremo izogniti, po pravici pa lahko zahtevamo, da ostane človek vsaj subjektivno gospodar svojih čustev in svoje zavesti in da nad vsemi grozotami vsaj v sebi triumfira. Ta zahteva zadeva bistvo samega umetniškega stvarjanja; prav tega momenta pa v omenjeni pravljici ni in je zaradi tega tudi s tega stališča ne moremo sprejeti. Sploh pa živimo v času, ko nam barbarov res ni treba klicati, ker se že sami javljajo in to dovolj glasno. Na splošno pa otroške pravljice niso niti zelo primitivne, temveč pogostokrat izraz dovolj komplicirane otroške duševnosti. Primitiven človek, kakor tudi otrok, si v fantaziji svoje lastne slabosti in tegobe večkrat predstavlja v podobi strahov in pošasti, prav tako kakor je primitivnemu človeku bolezen hudobni duh, ki ga je treba izgnati, itd. V pravljicnem svetu bojuje otrok boj za lastno individualnost, za hrabrost, dobroto, zdravje in samozavest. Pravljicni svet mu v bojih in v rade volje prenašanih, človeško razumljivih žrtvah čisto realno pomaga pri izgraditvi lastne duševnosti. Mnoge pravljice so v bistvu pripovedke o duševno zelo sigurnih, čeprav fizično neznaatnih ljudeh. Sila, ki jih varuje, je konec koncev sila njihove globoke človeškosti, ki zbuja v drugih ljudeh simpatijo. (Spet Chaplin!)

Ta „pravljicni“ element svetlih in temnih sil naše lastne podzavesti se na realističen način seveda sploh ne da izraziti. Posebno za naivnega poslušalca je treba nujno seči po pripodobah, ki so prav tako nujno več ali manj fantastične, vsaj za človeka, ki bolj površno opazuje. Ta element otroške podzavesti seveda lahko uporablja tudi mladinski pisatelj, ne da bi mu mogel kakršen koli inteligenten človek očitati, da je nazadnjaški. Gogolj, v mnogočem že krepak realist, je vseeno tudi mojster fantastike. Sploh pa ni prav nikakšen slučaj, da je evropska romantika kazala toliko smisla za pravljice. Tega ni povzročil le na novo poživljeni čut za narodno blago; tudi sam način pravljicnega izražanja je bil tem revolucionarnim subjektivistom simpatičen. Veliki Puškin je prepesnil zelo mnogo ruskih narodnih in tujih pravljicnih motivov; romantiki so v tem le z večjo vnemo povzeli smer, ki jo je ubrala deloma že starejša generacija (Goethe). Iz časa romantike je tudi pri nas dobro znana lepa nemška zbirka bratov Grimm (*Deutsche Sagen*, 1816—18). Pri Francozih je isto zbirateljsko delo seveda že precej opravil Charles Perrault (*Contes de ma mère l'Oye*, 1697). V njegovi zbirki so že povesti o Rdeči Kapici, Trnjulčici, Pepelki, mačku v škornjih in obe narahlo barbarski o Sinjbradcu in bratcu palčku, v kateri umori oče-ljudožer radi palčkove zvijače svoje lastne otroke, namesto tujih. Pravljicni motivi so pač pogostokrat daleč potovali in oznaka „narodna pravljica“ dostikrat nima pravega smisla.

Za nas pa so vsekakor važne čisto lokalne bajke; za psihoanalitično usmerjenega zgodovinarja so celo najvažnejše, ker imajo pogostokrat izrazito socialno ozadje. Takšna je n. pr. pravljica o beliču, katere motiv je uporabil mojster Milčinski (*Pravljice*). V tej pripovedki se vrne strah umorjenega kmeta in graščaka zaduši z beličem, ki mu ga prej ni mogel plačati in radi katerega ga je ta pahnil v ječo. Psihološko ozadje je precej prozorno. Kmet pripovedovalec (ali

pripovedovalka) se z realnim graščakom ni mogel bojevati, zato pa je v otrokom namenjeni pravljici zoper trinoga poklical strah na pomoč; v resnici pa je seveda klical temne, elementarne sile svoje lastne podzavesti. Mogoče je v takšnih pravljicah prvotno včasih še nekoliko naivnega, magičnega čustvovanja pravadnine in ni izključeno, da je pripovedovalec na tihem verjel, da mu bo kakšna temna sila v resnici pomagala. Saj veruje primitiven človek tudi v „hud pogled“, v moč prekletstva in podobno. Vsekakor si je tu kmečko sovrašтво dalo duška v tvorbi pravljice, ki predstavlja vendarle nekakšen odpor proti tlačitelju, odpor, ki je bil sicer slab, izgubljen pa mogoče vendar ne. Točno isto psihološko ozadje ima zanimiva lokalna bajka o gradu na Planinki, ki jo je zapisal Janez Koprivnik v knjigi „Pohorje“. V njej kaznuje ljudomili povodni mož, oholo in trdo graščakinjo. Prav to pravljico sem moral svoj čas prirediti za lutkovni oder in me veselilo, da sem čisto po instinktu in brez pomoči intelekta narahlo podčrtal protifevdalno tendenco pravljice, tendenco, ki je v svoji prvotni obliki seveda zastarela. Zato pa je ostala človeška vsebina pravljice seveda še popolnoma aktualna. Tega svojega delca nikakor ne stavljam za vzor, trdim pa, da imajo narodni motivi pogostokrat vsebino, ki se da modernizirati prav tako kakor so Čehi svoj čas pod Avstrijo uporabljali Gašperčka lutkovnega gledališča, ki je smel marsikaj reči, česar avstrijske oblasti sicer niso rade slišale. Mladinski pisatelj, ki ima dovolj humorja in predvsem tudi dovolj razumevanja samega sebe in sveta, lahko obdeluje pravljичne motive na naravnost genialen način. Poleg izraza od materialnosti zelo odvisnih sil naše podzavesti lahko potegne še vse mogoče registre duhovite šale, parodije in satire. Zato mu bodo hvaležni mladi in stari poslušalci, saj se to pravi, da je vnesel v narodne motive svoja lastna doživetja. Vsak narodni motiv bi mu lahko bil kresalo, ob katerem preizkusi svojo lastno duševnost, ki je gotovo v vsakem slučaju zelo različna od duševnosti narodnega pripovedovalca večinoma ženskega spola. (Puškinova Njanja!) Tako tudi nikakor nisem hotel reči, da bi bile naše narodne pravljice po pretežni večini protifevdalne, nasprotno: sijaj plemstva je pripovedovalcu zelo pogostokrat jako imponiral. Tudi v slovenskih pravljicah kar mrgoli kraljev, kraljičin, grofov in grofovskih hčera. Prav tako proslavlja narodna pesem fevdalnega junaka Lambergarja in prekrasna narodna balada o „Mladi Zori“ vsebuje opis prave fevdalne tragedije — motiv Romea in Julije.

V celem sem mnenja, prvič, da fantastičnim motivom gotovo ni še odbila zadnja ura in da jih vsa konkurenca tehničnih čudežev, letal in radia ne bo mogla izriniti iz otroške duševnosti, ker ne predstavljajo nobenih simbolov in v otroški organičnosti niso zasidrani.

Drugič, da je treba narodne motive skrbno in s čutom analizirati in v njih točno ločiti pozitivne in negativne momente. V celem sem tu mnenja A. Poljanca (Sodobnost; 1938, 3):

„Negativne tradicije (kmečkega človeka)... obeležujemo kot vraže, prazno-verje in presodke, ki so... nastali v miselnosti ljudstva kot proizvodi njihove nemoči.“ ... „Pozitivne tradicije pa so se razvile iz puntov tlačanov, iz boja za osvoboditev izpod fevdalizma, ... iz žilave borbe proti raznarodovalnim težnjam tujih tlačiteljev in proti njihovim domačim agentom, za svobodo in proti sleherni obliki zatiranja.“ V našem slučaju pomeni to: tudi mladinski pisatelj mora biti sodoben, razgledan človek z veliko mero odgovornosti, saj bi morala biti za otroke le najboljše še dovolj dobro.

Tretjič: že skozi najbolj pravljичne motive se bo v resnici umetniški obdelavi izražala sedanost. (Jiri Wolker, Bert Brecht, pri nas Mrzel.) Če pa je važno, da

kultivirano otrokovo duševnost, ni nič manj važno, da ga pravočasno uvedemo v svet objektivnih, trdih resnic, v katerem bo spoznal tudi zmogljivost in razsežnost svoje lastne duševnosti. V znamenju tega principa motivi mladinske literature ne morejo in seveda ne smejo biti „brez krvi in življenja“ in brez značaja, kakor to očita Glaser.

Za vse to pa je seveda pred vsem potrebna razgledanost in orientacija odraslih ljudi, kajti: „Nihče ne da tega, česar sam nima“.

Branko Rudolf

O C E N E

Marja Boršnikova, Razvoj in pomen Aškerčeve socialne miselnosti in socialne pesmi. Inavguralna disertacija. Ljubljana 1938. Str. 46.

Disertacija, s katero je Boršnikova dosegla doktorsko čast, je samo odlomek iz njene monografije o Aškercu, ki bo izšla spomladi pri Modri ptici. Odlomek poleg tega ni izdan v celoti, ampak ga je nekaj v posnetku, zato bo treba počakati na izid vsega dela, ob katerem bo dosti lažje presoditi vrednost obravnavanja, ki se ga je pisateljica lotila. Za zdaj se torej spleča v glavnem opozoriti na to napoved, zakaj ne samo leta, ki jih je Boršnikova posvetila raziskavanju Aškerčevega življenja in dela, ampak tudi pričujoča obravnavanja govorijo, da homo od nje dobili delo, ki bo temeljito preštudirano, zraven pa pisano tako, da bo imel človek nekaj užitka ob njem.

Podoba, ki jo riše pisateljica, je grajena na podlagi študija političnega, socialnega in kulturnega ozračja, v katerem se je razvijal Aškerc, in na podlagi pesnikovih izpovedi in pričevanj njegovih sodobnikov. Za to je bilo treba predelati zadevno literaturo, zlasti pa naše časopise, stikati za Aškerčevimi znanci in njegovimi pismi, kar naj bi dopolnilo sodbo, ki si jo človek lahko ustvari ob analizi njegovega še dovolj obširnega in ne vselej privlačnega dela. Opravek je torej moral biti dolgotrajen in siten. Disertacija potrjuje, da je bil Aškerc preprost, a udaren glasnik svoje dobe, ki je vse svoje življenje posvetil povzdigu družbe in slovenskega naroda posebej. Že mladostno spoznanje trpljenja slovenskega ljudstva ga je gnalo v boj za njegove socialne pravice, ki so se v glavnem skladale z narodnimi. Zato je postal glasnik slovenskega nacionalizma. Pri tem pa se je zaradi svobodomiselstva kmalu zapletel v boj z Mahničem in drugimi konservativci. Ta boj ga je odmaknil od ljudstva in ga poganjal vse dalje bolj v oznanjevanje svobodne misli, najvišjega ideala njegovega časa. Tu je pokazal ne samo veliko optimizma in veselja do dela in boja, ampak se je postavil tudi na kritično stališče do slovenskega liberalizma, kar ga je približalo socializmu, in to tem lažje, ker je imel dovolj prilike, spoznavati delavsko trpljenje. Na drugi strani pa je postajal vse bolj abstrakten, vedno bolj satirik pridigar in propagator. Zasnova pesmi je zato shematična, elementarnost usiha, boj za svobodno misel, ki mu je prinašal v tedanjem slovanskem svetu tolikšno slavo, ga uklepa, da je videti prav zaradi nje nesvoboden, omejen in nekritičen do sebe in do praznega in zlaganega naprednjaštva, čigar predstavnik je vse bolj in bolj. Ko prelomijo mladi, posebno Cankar, s tem liberalizmom, padajo zato po njem najhujši udarci, ki še bolj zakrknjejo njegovega neprožnega in odljudnega duha, kateri pa noče priznati svoje nemoči, ampak prav trmasto prepričuje sebe in neverneže, da je še zmerom močan, celo bolj od mladih.

Danes, ko je Aškerčev čas že zatonil in ko je svežost njegovih gesel že ovenila ali pa se nam glasijo v drugačni podobi, je potrebno, da Aškerčevo delo kritično presejemo in določimo njegov zgodovinski pomen in resniško pesniško vrednost. Sodba o poslednji zato danes ne bo čisto taka, kakršno dobimo n. pr. pri Prijatelju, ki je bil vse preveč pod vtisom boja za svobodno misel, ki je njega samega tako razvnela in je zaradi nje marsikaj ugodneje ocenil kakor zdaj Boršnikova. Boršnikova je Aškercu priznala, kar mu gre, kjer pa je danes za nas mrtev ali vsaj šibak, tudi ni zakrivala, ampak jasno povedala svojo, pa čeprav ostro sodbo. To prizadevanje po brezobzirni objektivnosti, ki ga kaže povsod, je lepa odlika njenega dela.

Ker bo pričujoče obravnavanje vključeno v celotno monografijo, zato lahko omenim nekaj drobnih stvari, ki bi se dale popraviti ali vsaj premisliti. Tako se mi zdi Govekar prej malomeščanski moralist kakor človek, ki naj bi bil najbolj prepričljiv v ciničnem podiranju (15). Tudi bi bilo dobro še enkrat preudariti misel, da je utegnil Mahnič vedeti, da Aškerc v Delavcu ni bil zaplenjen, pa da je to vendarle demagoško zapisal (19). Jaz bi mu zavestne laži ne mogel prisoditi. Na strani 16 je nekam čuden stavek: „Aškerc je dobro zaslutil, kje mu bo zmanjkalo tal, čeprav si je stvar slabo razložil.“ Tudi bi želel oblike prebujati, spodbuda namesto probujati, vzpodbuda, zlasti pa zamenjati razboritost, ki je iz srbohrvaščine in pomenja pamet, s slovensko srboritostjo (bojevitostjo), na kakršno pač obravnavanje meri (16, 22).

Lino Legiša

Gustav Šilih, Beli dvor. Mladinski roman. Založila Tiskovna založba v Mariboru 1938. Str. 395. Ilustriral Radovan Klopčič.

Šilih je že svoj čas napisal mladinsko delo Nekoč je bilo jezero, ki smo ga otroci z velikim zanimanjem brali. To pot je prišel na dan ne samo z obširnejšim, ampak tudi aktualnejšim besedilom, ki ga bo, mislim, treba prišteti tudi med kar dovolj dobra ljudska dela. V prvem delu je šlo za svet, ki ga je odkril Finžgar s svojo slavo svobodnega slovanskega življenja, za čas, ko so se Slovenci urejali v novih krajih, pasli črede, ko so jih strahovali Avari in pozoji po jezerih. Zdaj gre za veliko bližji čas, za še nedavno vojsko med slovenstvom in nemštvom oziroma nemčurstvom, ki si je z vso vnemo in z besno strastjo prizadevalo izpodrezati korenine našemu življu in pripraviti nemštvu neoviran dostop na morje. Ker se bije ta boj kljub razpadu Avstrije še dalje in ker čutimo njegovo veliko napetost in srditost posebno na Štajerskem, kjer se dogajanje v glavnem vrši, je torej knjiga še posebej aktualna.

Zgodba govori o razpadu mogočnega slovenskega posestva, ki ga uniči njegov gospodar sam, do nedavna neoporečni, marljivi, pametni, le nekam preošabni in jeznoriti Gradnik, ki se je, česar pa človek pisatelju ne verjame kar tako, skoraj čez noč in ne da bi sam znal kako, čisto pokvaril, odkar so ga dobili v svoje zvijačne pasti nemčurski nasprotniki, ki so napravili iz njega človeka, kateri s svojim zapravljanjem uniči ženi življenje, se tako spozabi, da mora zastran hudodelstva nad upnikom pobegniti, medtem ko mora preiti posestvo v nemčurske roke, otroka pa se zateči k sorodnikom. Zdaj pritiče novemu rodu, da se ne samo vzdrži, ampak da pridobi izgubljeno. Zato dobimo v Lovreku Gradniku pravega junaka, ki si ta cilj zastavi in ga po raznih nepričakovanih in nemajhnih ovirah tudi doseže. Izredno pameten dečko je, zraven ima za zaščitnika narodnega učitelja, ki ga uči umnega vrtnarstva in sadjarstva, pa mu to pot gospodarske osamosvojitve prepreči družinski sovražnik, odpadnik Miklausin, ki ga vrže v divjo hribovsko samoto med še bolj divje ljudi, da imamo priliko ž njim sočustvovati. Odtod

se reši, stika po skrivnostni romantični jami pod grajskimi razvalinami, ki mu pomaga razvozlati romantični konec davne sorodnice, zraven pa ga s svojo voljo podpre v gospodarski tekmi. Tako je dorasel v fanta, ki je spričo svoje samostojnosti le nekam preveč neroden do dekleta, zakaj okoli deset let ne prideta čisto na jasno, kako je prav za prav z njima. In vendar gre zaradi nje celo v Pariz, bere levite praznoglavi slovenski jari gospodi, medtem ko vstajajo zanj vse hujši časi. Miklausin ga izpodmika, nemčurska drhal ga štirinajstega leta sramoti in ga da vkleniti, prav ko bi se imela razodeti njegova ljubezenska usoda, doživi fronto, že hoče pobegniti med antantne čete, pa se spopadeta z mladim Miklausinom v napetem boju, ki ga frontna groza spremeni v ganljivo spravo, v kateri se razkrije prej tako zagrizeni nemškutar, češ da je njega, kakor približno tudi druge izkoreninjence, gnala v takšen bes izkrivljena narava, občutek npravne manjvrednosti in želja, uničevati to, kar rase organsko iz narodnih tal. Tako doživi mladi Gradnik burne prevratne dni, doživi, da mu vrne stari Miklausin nepoštenu pridobljeni Beli dvor, do česar ga je pripravil sin, ki hoče kakor Prešernov Črtomir zadostiti za svoje in svojih grehe z duhovništvom. Stari Gradnik, ki se je pokoril v slavonskih gozdovih, je poskušal z afriškimi plantažami in ekspedicijami ter celo z ujetništvom med črnci, se prav tako vrne, stopi, kakor terja izročilo ganljivih romanov, najprej na pokopališče, da začuti oblast smrti, odtod pa na gostijo med svojce, kjer doživijo vsi ganljivo svidenje in spravo celo s svojim največjim sovražnikom, danes že ponižnim Miklausinom. Na vrh pa čujemo še pohvalno zdravico zdaj že častitljivo bradatega narodnega učitelja, ki je kakor angel varuh spremljal dobre ljudi na njih poti do pravice. Zgodbo je treba razumeti simbolično.

Delo je torej precej pisano. Imaš romantike starih gradov in njih ljudi, romantike odkrivanja skrivnostnega, romantike gorske divjine, kjer se še skriva skrivnostna zver poskok, celo nekaj namigov na eksotične avanture v Afriki, zraven pa seveda romantiko ljubezni, ki je hudobni in omenjeni ljudje ne pustijo. Poleg teh napetosti še napetost kulturnega, političnega in gospodarskega boja med Slovenci in Nemci, napetost frontnega življenja in prevratnih dni. Zraven pa imaš jasno dovolj pouka, ki te noče samo napraviti narodno zavednega, načelnega, a tudi velikodušnega, marveč tudi takega človeka, ki se bo znal z umnim prizadevanjem in s podjetnostjo uveljaviti v življenju. Zato mora delo privlačiti preprostega bralca, ne samo mladega, in je obenem s svojo vzgojnostjo našim ljudem potrebno, še posebej na Štajerskem, kjer se, kakor rečeno, dogajanje vrši (misliti si je treba okoli Velenja in Šoštanja) in kjer je te podjetnosti v boju za našo osamosvojitev največ treba. Res kaže delo pomanjkljivosti. Poleg že omenjenih n. pr. preveliko idealiziranje junaka, ki je že kot otrok nekam preveč moder in olikan, pa tudi govor oseb je večkrat premalo naraven, preučen. V psihologiji se je pisatelj poskušal z nekaterimi lepimi domisleki, n. pr. s slutnjami in sanjami, ki pa jih je bolj slabo oblikoval. Svetloba na slovenski in senca na nasprotni sta sicer nekam ostro deljeni, vendar je pisatelj vsaj skušal ljudi iz ene in druge vrste človeško pokazati in biti tudi Nemcem pravičen. Najhujša stvar pa se mi zdi jezik. Tukaj pa je včasih le preveč absiraktnega, le preveč takih izumetničenih besednih oblik (posebno deležnikov) in zvez, ki pričajo, da pisatelj nima živega korena v ljudskem jeziku, ampak da sta si malo preveč v zgolj formalnih zvezah. Zato takšne nemogoče stvari kakor stavek: „Miklausin je hotel prepričati dolžnika o svojih naknadno nastopivših namerah.“ Ali nenaravna zveza: „po mesečini osvetljene špranje“, pri čemer človek slutni, da more priti do takih stvari le zaradi napačno razumljenih svaril pred rabo predloga od. Prav tako ustvarjajo neljudske in sploh neslovenske besede, kakor boja, tajne,

zvanje, poset, nečuden, neprekidno, naknadno, odvažno i. p., samo videz nečesa papirnatega in že zastarelega. Preprostemu bralcu torej ne morejo skoraj nič dati, zakaj prav njemu je treba kakor domačega pripovedovanja tako tudi jasnega in nazornega izraza.

Lino Legiša

Franc Lipah, Gledališke zgodbe. Naša založba. Ljubljana 1938.

Naša gledališka literatura je revna. Dvoje memoarnih del, Danilovi Spomini, Daneš-Gradiševu Za vozom boginje Talije in dvoje strokovno-teoretičnih, P. Debevca Ljublj. Nar. gledališče v l. 1928 in C. Debevca Gledališki zapiski, je menda vse, kar imamo. Z Lipahovimi Gledališkimi zgodbami smo dobili zdaj prvo zbirko anekdot.

Anekdotična je drobna vrsta kulturnozgodovinske reportaže. Po svoji poantirani, svobodni invenciji spada med časnkarstvo, po svoji objektivni strani v zgodovinarstvo, ki se je iz nje tudi razvilo. Njen kánon je v strnjnosti, jedrnatosti zgodbe, ki se zaključí z duhovito poanto. Ta vrsta zgodovinske reportaže uspeva samo v visoko razviti družabnosti, in ni slučaj, da je njena domovina Francija — klasična dežela razvite družabnosti, kakor tudi ni čudno, da se ne more razviti pri nas, ki se sestajamo in srečujemo samo po krčmah.

Knjiga je razdeljena v poglavja o gledališki upravi, drami, operi, katerim slede še poglavje o Pasijonu in rekvizitih in avtorjeve satirične improvizacije o gledaliških stvareh. Svoje zgodbe je uredil avtor po osebah, ki v njih nastopajo. Njegov nemški tovariš Emil Pirchan, ki je izdal skoraj istočasno zajetni „Bühnenbrevier“, je ubral v svojem delu drugo pot: gradivo je uredil po mrtvem gledališkem inventarju in po raznih kočljivih imponderabilijah igralčevega poklica. Pirchanova metoda pa je izvedljiva samo pri velikem narodu, ob ogromnem domačem gradivu, ki ga je dopolnil še iz drugih svetovnih gledališč, dočim so Lipahove zgodbe prav za prav samo „brevir“ ljubljanskega gledališča.

Nekaj misli k tej prikupni knjigi. Če je številnost anekdot merilo za popularnost oseb, okoli katerih se plečejo, so med prvimi ljubljenci tovarišev in občinstva Župančič, Medvedova, Borštnik, Verovšek, Nablocka, med zadnjimi pa gledališka uprava. To merilo pa ni nemara v toliko docela zanesljivo, ko odločajo vsebino takih zbirk tudi še drugi činitelji, kakor: metoda nabiranja, nabiralčeve osebne zveze, in zlasti razboritost in temperament upodobljenih osebnosti.

Po kakovosti je zbrano v tej knjigi zelo raznovrstno blago. V tej zvezi je Jutrov kulturni poročevalec v svojem poročilu o tem delu izrazil ponovno svoj dvom nad kakovostjo našega humorja. Nečem ga jemati v zaščito, mislim pa, da je g. poročevalec pri tem popolnoma prezrl svojevrstnost gledališke komike, ki je po svojem bistvu situacijska, učinkujoča neposredno samo v položaju, v katerem je nastala. Pirchanova mnogo obsežnejša zbirka me v tem mnenju samo potrjuje.

Zamerim pa g. Lipahu, da se je pri sestavljanju svoje zbirke omejil samo na ljubljansko gledališče. Knjige te vrste so pri nas redke in ni verjetno, da bi dobili kmalu po obliki in duhu dostojnejšo zbirko gled. anekdot, za to bi se spodobilo, da bi jo avtor razširil še z gradivom iz mariborskega gledališča. Če je zbral dunajski patriot Pirchan gradivo iz vse Nemčije in še od drugod, bi lahko tudi pri nas opravili tako delo hkrati za obe naši gledališči.

Gledališke zgodbe pričajo, da jih je oblikoval in prebiral človek, ki spretno suče pero in ki ima kot igralec čut za mero. Zato se ni v delo ukradla nobena trivijalnost, kar se pri takih zbirkah rado pripeti.

S svojim vedrim humorjem in z drobnimi zakulisnimi zgodbicami iz našega gledališča bo knjiga vsem ljubiteljem našega gledališča v resničen užitek. Tako bo svoj namen — populariziranje naše gledališke umetnosti — popolnoma dosegla.

Dr. Vladimir Kralj

